

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

KOSÁRY DOMOKOS

Bevezetés
Magyarország történetének
forrásaiba és irodalmába

I.

1. Általános rész I–II.

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1970

6. Megyei levéltárak és iratkiadások

6.1. A megyei levéltárak történeti fejlődése

A megyei levéltárak régi irataiból, főleg a török időkben, kimutathatóan igen sok elpusztult. De valószínűtlen, hogy a középkori, korai századok anyaga, néhány oklevél kivételével, ily egyöntetűen pusztult volna el mindenütt. Az oklevelet, mint (főleg) a feudális földtulajdon bizonyításának eszközét, olyanok (egyház, birtokos családok) gyűjtötték, akik ily földtulajdonnal rendelkeztek. A XIII. században alakult nemesi önkormányzati szervek: a megyék *saját* birtokkal nem rendelkeztek, így jó ideig nem is őriztek rendszeresen iratokat, bár a megyei írásbeliség (sőt alkalomszerűen, nem állandóan, jegyző is) már a XIV—XV. századtól kimutatható; vö. Istványi Géza, *A megyei írásbeliség első korszaka* (Sz 1937, pótf. 517—552), uő., *A XIV. századbeli megyei oklevélkiadáshoz* (T 1936, 81) és uő., *A megyei levéltárak első nyomai a XIV. században* (LK 15: 1937, 245—249). Hogy a megyéknek ekkor székhelye, hivatali központja sem volt, hanem a közgyűléseket (congregatio) és törvényszékeket (sedria) is váltogatva hol itt, hol ott tartották, helyi példán kimutatta Holub József, *Zala megye története a középkorban* (Pécs, 1929). A középkorban tehát voltak ugyan megyei iratok, de megyei levéltárak nem. Közgyűlési jegyzőkönyvek, amelyekbe a határozatokat, statutumokat, sőt eleinte a törvényszék üléseit és ítéleteit is feljegyezték, bár feltehetően már korábban is készültek, csak a XVI. század küszöbétől kezdve maradtak ránk, tegyük hozzá, hogy inkább a védettebb megyékből, e sorrendben: Zólyom (1506), Liptó (1516), Szepes (1540), Ung (1543), Szabolcs (1550), Zala (1555), Zemplén (1558). A korai, XVI. századi jegyzőkönyvek inkább peres ügyekről készült hézagos feljegyzéseket tartalmaznak, és csak a XVII. század elejétől kezdve közérdekűbb mozzanatokot is. A XVI., sőt részben a XVII. századi jegyzőkönyvi anyag is még sok vonatkozásban rendszertelen, hézagos; a török kori, háborús pusztulások eredményeként meg fokozottan az.

A jegyzőkönyveket és a velük kapcsolatos iratokat a XV—XVI. században még a főispán, majd az alispán, utóbb a megyei jegyző (notarius) őrizte, ládákbán, rendszerint saját családi iratai közt (így maradtak ránk olykor családi levéltárakban) vagy háborús időkben valami biztonságosabbnak tűnő (de nem mindig annak bizonyuló) erődített helyen; így pusztult el több megye régi anyaga Fülek várának ostromakor (1682). Vö. Föglein Antal, *A vármegyei nótárius* (LK 11: 1936, 149—171), uő., *A vármegyei nótáriusi tisztség kialakulásához* (T 51: 1937, 87—88) és uő., *A vármegyei jegyzőkönyv* (LK 16: 1938, 142—167). A XVII. században már kezdtek megyei „archívumról” beszélni, de tulajdonképpen, rendezett iratőrzésre csak akkor került sor, midőn a megyék az 1723: 73. tc. értelmében a század közepe felé sorra saját székházat szereztek. A megyei levéltárak iratsorozatai is általában a XVIII. század elejétől válnak folyamatosná, korábbi anyaggal sokhelyt csak hézagosan, néhány megyében egyáltalán nem szolgálnak. Az ettől kezdve egyre gyarapodó anyag rendezésére helyenként már a XVIII. század első felében, többhelyt a helytartótanács 1752. majd 1769. évi rendeletei nyomán történtek kísérletek. Ez időszakra esett a megyei ügyvitel szabályozása is. Vö. Illésy János, *A megyei levéltárak állapota 1772—74-ben* (Sz 1903, 731—748). Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában* (LK 13: 1935, 158—170) és uő., *A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelye* (LK 20—23: 1942—1945, 196—254). Gárdonyi Albert, *Vármegyei és városi levéltáraink a XVIII. században* (LK 20—23: 1942—1945, 187—195).

Jelentős rendezési és lajstromozási munkák azonban általában véve II. József rendelkezései alapján indultak meg. Ekkor történt kísérlet a közigazgatási és bírósági iratok szétválasztására is. Több levéltár régi (Pest megyében pl. 1784 előtti) anyagát ma is az ekkor kialakított rendszerben és az ekkor készült lajstromok, mutatók segítségével használjuk. Nem valósult meg II. József azon elképzelése, hogy különböző (főleg káptalani, hiteleshelyi) levéltárak anyagának Budán való összpontosításával központi, országos levéltár alapjait vesse meg. Vö. Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak II. József korában* (LK 28: 1958, 83—102). P. A., *A törvényhatósági levéltárak történetéhez. Egy irathamisítási ügy következményei 1785-ben* (LK 9: 1931, 342—345), egy Fejér megyei irathamisítás alkalmából kiadott helytartótanácsi rendeletről a levéltárak rendjét illetően. A lajstromozási munkát e célra alkalmazott registratorok végezték, akik közül a Bihar megye levéltárának lajstromozásával foglalkozó Viser Lipót, *Dissertatio systematica de regestratione* (1785) címen levéltári szaktanulmányt készített e kérdésről; ennek szövegét a marosvásárhelyi Teleki-téka kéziratóból (másolat: OSzKK Fol. Lat. 3444) kiadta Jakó Zsigmond, *Viser Lipót értekezése a megyei levéltárak lajstromozásáról 1785-ből* (LK 28: 1958, 151—172). Egykorú levéltárügyi rendelkezések, tervezetek kolligátuma: *Fasciculus continens ideas regestrandis archiva, 1784—1785* (OSzKK Fol. Lat. 736; 20 f.). Ekkoriban, tehát II. József idején találkozunk az első olyan külön, önálló megyei levéltárosokkal is Magyarországon, akik nem más megyei (jegyzői stb.) tisztségük mellett, mellékmegbízásaként látták el a levéltárral kapcsolatos teendőket. Az első ilyen külön vármegyei levéltáros (archivarius) Remenius Károly lett Zólyom megyében 1785 szeptemberben, és mindjárt utána, még az év novemberében követte őt a második, Balla Gábor, Pest megyében. A következő három évtized alatt e megoldás általánossá vált, úgyhogy a XIX. század húszas éveire már a legtöbb, ha nem is minden megyében külön levéltáros működött. Vö. Föglein Antal, *A vármegyei levéltárosi állás kialakulása* (LK 37: 1966, 32—62), és előzőleg uő., *A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében* (LK 31: 1960, 175—204). Az abszolutizmus alatt többhelyt feldolgoztak addig lajstromozatlan anyagot is, de rendszerint hozzáértés nélkül, történetitlen és laposan bürokratikus szempontból: nem egy megyei levéltárunk ma is küszködik ennek kihatásaival. Még súlyosabb következményekkel jártak a több esetben igen értékes, régi (XVII. századi, Rákóczi-kori stb.) anyagot is megcsonkító, abszolutizmus kori selejtezések. Hozzátehetjük, hogy a polgári korszakban, a feudális jogbiztosítás igénye megszűnván, a levéltárakkal mint immár nagyrészt csak történeti érdekű iratgyűjteményekkel, a hatóságok keveset törődtek: főleg a nemesi leszármazásukat igazolni óhajtok érdeklődtek irántuk. A Wenzel Gusztáv és Pauler Gyula kezdeményezésére összehívott 1872-i ankét a megyei levéltárak törvény útján állami felügyelet alá helyezését javasolta. A felügyelő hatóság (ekkor a belügyminisztérium) persze nem gátolta meg a megyéket a saját tulajdonuk kiselejtezésében. Az adatok bekérése azonban lehetővé tette a régi megyei iratanyag immár országos, bár igen rövid és futólagos felmérését: Pauler Gyula, *Adatok megyei levéltáraink ismeretéhez* (Sz 1881, 402—410). Sváby Frigyes, *A megyei levéltárak jövője* (Sz 1891, 328—331) címen, készülő törvényjavaslattal kapcsolatban, már a múlt század végén felvetette a teljesen történeti anyag és a még sokban a jelenhez kapcsolódó irattári anyag szétválasztásának és nagyobb, összpontosított, kerületi történeti levéltárak felállításának gondolatát. A XX. század eleji viszonyokra megemlíthetjük Komáromy András rövid jelentését Thallóczy Lajoshoz Bereg, Esztergom, Jász-Nagykun, Kolozs, Maros-Torda, Pest, Torda-Aranyos és Ugocsa megyék levéltáraitól 1914-ben (OSzKK, Fol. Hung. 1650).

Az egységes irányítás felé az első lépést az 1929: 11. tc. tette a törvényhatósági levéltáraknak a közoktatásügyi minisztérium alá rendelésével. Az 1950. évi törvényerejű rendelet a vármegyei levéltárakat az állami területi levéltárak hálózatába illesztette bele. Vö. Schneider Miklós, *A vármegyei levéltárnok ügyköre* (LK 8: 1930, 112—121). Klein Gáspár, *A vármegyei levéltár selejtezése* (LK 17: 1939, 172—180). Fára József, *A levéltárvédelem a vármegyében* (LK 17: 1939, 27—36). Sümeghy Dezső, *A megyei levéltárak rendezése* (LK 20—23: 1942—1945, 52—65). Bokesová, Maria, *Pôvod a obsah bývalých župných archívov na Slovensku* (AČ 1952, 110—121; a szlovákiai volt megyei levéltárak keletkezése és tartalma). A kerületi levéltárak problémájának hazai felvetésére újabban: Jánosi Ferenc, *Az iratanyag-gyarapodás és a megyei levéltárak fejlődési perspektívái* (LSz 14: 1964, 4. sz. 53—72).

A kérdés egész történeti fejlődésének rövid, de világos és jól áttekinthető, nemzetközi tájékoztatás céljából készült áttekintése újabban: Degré Alajos, *A magyarországi vármegyei levéltárak története* (LH 1964, 4. sz. 96—119).

6.2. A feudális kori iratanyag struktúrája

A nemesi megye szervezete és funkciója lényegében véve a helyi, speciális mozzanatok ellenére is mindenütt egyformán alakult. A történeti valóság ezen alapvető azonossága a levéltári anyagban is kifejezésre jut, annak ellenére, hogy az utólag, különböző időkben és módokon végzett levéltári rendezések következtében az iratok mai rendje nem egyszer elég eltérőnek tűnik ebben vagy abban a megyében. Ilyen esetben a leghelyesebb mindig az, ha az eredeti, történeti valóságot vesszük alapul, és a fondszemléletből kiindulva olyan szakrendszert, struktúrát alakítunk ki, amely e valóságnak a leginkább megfelel, és amelybe a különböző, helyi változatok kevés (és amúgyis helyes irányú) változtatással mind beilleszthetők. Megkönnyíti ezt az a tény, hogy a XVIII. században, különösen II. József idején felső, központi rendelkezés alapján végrehajtott rendezési munkálatok, amelyek először próbáltak valóban áttekinthető rendet teremteni az addig összevissza, lajstromozatlanul tárolt, régi megyei iratanyagban, egységes alapelvek szerint indultak meg. Az ekkor kialakított sorozatok és a hozzájuk készült segédletek (lajstromok és mutatók), ha nem is felelnek meg — érthető módon — XX. századi igényeinknek, ma is használhatók. Ugyanezt egyáltalán nem mondhatjuk el az 1849 utáni, abszolutizmus kori „rendezések” eredményeiről, amelyek keserves hagyatékával és a belőlük származó zűrzavarral több megyei levéltár máig küszködik. Kivételektől eltekintve nem sok jót mondhatunk a legtöbb helyt rendszertelenül és szemponttalanul végzett polgári kori rendezésekről sem. Egységes elvi struktúra kialakítása felé az első, döntő lépés azzal történt, hogy a fondjegyzékek számára közös alapelveket dolgoztak ki; vö. Wellmann Imre (és mások, szerk.), *A területi levéltárak fondjegyzékei I. Bevezetés. Szerkesztési alapelvek* (Bp., 1962, LOK soksz.). A feladat nem volt könnyű, hiszen figyelembe kellett venni a hagyományos tévedésekből (és az új rendezési teendők-ből) adódó nehézségeket. A polgári kori rendezések ugyanis általában nem vették figyelembe, hogy a megyei levéltárak feudális kori anyaga időrendileg három részre tagolódik: 1. az ún. régi levéltár (Archivum antiquum) az 1780-as évekig terjedő anyagára, amelyet rendszerint II. József idején lajstromoztak visszamenőleg; 2. a II. József-féle igazgatásnak a korábitól sokban eltérő anyagára (Archivum Josephinum) és végül: 3. az 1790—1848 közti, újabb megyei anyagra (Archivum novum). E hármat már csak azért is meg kell egymástól különböztetnünk, mert az 1790 utáni iratsorozatok nem egyszerűen folytatásai az 1786 előttieknek, és ha nem azok, ily esetben erőszak nélkül éppúgy nem illeszthetők velük egybe minden további nélkül, mint a különböző nyomtávolságú vágányok egymással. Ezt Pest és Nógrád megye példáján, amely azonban más megyékével is alátámasztható, kimutatta Lakatos Ernő, *Feudáliskori megyei levéltárak rendezési problémái* (LH 5: 1955, 1—2. sz., 68—75); 1. még uő., *Szempontok a megyei levéltárak fondjegyzékeinek összeállításához* (LH 10: 1960, 2. sz. 40—43). E tagolódás legszembetűnőbb a közgyűlési, közigazgatási iratanyagban, amelyben az újabb fondjegyzékek már kifejezésre is szokták juttatni. Kevésbé szembetűnő, bár fennáll, a pénzügyi, adószedői iratanyagban, és több megye esetében nehezen vihető keresztül a bírósági iratanyagban, bár II. József alatt — mint ismeretes — a korábitól és későbbitől eltérő megyei bírósági szervezet működött. Ezt az alábbi struktúra összeállításánál is figyelembe vettük. Egy másik probléma abból adódott, hogy bizonyos típusú „jogügyi iratok”, rendszerint polgári peres ügyekkel kapcsolatban, egyik helyen a közgyűlési, másutt a bírósági anyaghoz számítottak. A fondjegyzék-utasítás, az esetek többségét figyelembe, véve úgy döntött (nézetünk szerint is helyesen), hogy ezek inkább a közgyűlési anyagba tartoznak. Tudnunk kell azonban, hogy itt maga az egykorú, történeti valóság is ellentmondásos, amennyiben kétféle tendencia tükröződik benne. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztását, amely utólag elég természetes követelménynek tűnik, a hazai nemesség semmi áron nem akarta keresztülvinni, s ha II. Józsefnek sikerült is átmenetileg ezt kierőszoakolnia, 1790 után a nemesség egyik első dolga volt a szétválasztást újra felszámolni.

Alább, a fentiek figyelembevételével, mintastruktúrát közlünk, számozott tételekkel. Olyat, amely elvileg valamennyi egykori megye feudális kori anyagára alkalmazható. Gyakorlatilag e keretet általában véve elsősorban azon hazai megyéknél alkalmazzuk a továbbiak során, amelyek adatai hozzáférhetőek voltak, fondjegyzékük viszont még nem készült el végleges formában. Alkalmazzuk továbbá olyan megyék esetében is, amelyek fondjegyzéke elkészült ugyan, de különösebb erőszak nélkül összhangba volt hozható a közös struktúrával. Ott, ahol az áttekintés megkönnyítése érdekében jobbnak látszott valami kialakult, speciális felépítés figyelembevétele, nem erőszakoltuk saját struktúránkat. Különösen nem alkalmazzuk továbbá olyan, külföldön található megyei levéltárak esetében, amelyekről részletes, de más, eltérő szempontok alapján készült fondjegyzékkel, útmutatóval rendelkezünk, vagy pedig amelyekről nincs elég információ ahhoz, hogy a részleteket összefüggő szerkezetbe foglaljuk. Ismételjük azonban, hogy minden ezen egyenetlenségek ellenére maga a történelem folyamán kialakult, feudális kori iratanyag lényegében véve mindenütt olyan, amely mintastruktúránkba beillik. Éppen ezért a különböző iratfélések jellegének, szerkezeti helyének és általában az anyag belső összefüggéseinek felismerését mindenképpen elősegíti, ha kutatóink egy ilyen mintastruktúrát tartanak szemük előtt.

Mintamegye levéltára

1—3. A megyei közigazgatás iratai, — 1848.

1. A nemesi közgyűlés régi iratai, — 1786.

1.1. *Protocolla congregationum*. Közgyűlési jegyzőkönyvek, — 1786. Ezekből speciális részleteket tartalmazó iratok:

1.11. *Protocolla rescriptorum, repraesentationum*.

1.12. *Statuta*. Szabályrendeletek.

1.13. *Limitationes*. Árszabások.

1.2.—1.3. *Acta congregationalia*. Közgyűlési iratok, — 1786.

1.21. *Acta politica*. Közigazgatási iratok.

1.22. *Acta diaetalia*. Országgyűlési iratok.

1.23. *Mandata, intimata*. Felsőbb rendelkezések.

1.24. *Correspondentiae*. Megyei átiratok.

1.25. *Instantiae*. Folyamodványok.

1.26. *Conscriptiones congregationales*. Közgyűlési összeírások.

1.27. *Acta urbarialia*. Urbéri iratok.

1.28. *Acta militaria*. Katonaügyi iratok.

1.29. *Acta insurrectionalia*. Nemesi felkelési iratok.

1.30. *Acta nobilitaria*. Nemességi iratok.

1.31. *Acta orphanalia*. Árvaügyi iratok.

1.32. *Acta judicialia*. Jogügyi iratok.

Admonitiones. Intések. *Aestimationales*. Becsülevek. *Cambiales*. Cserék. *Divisionales*. Osztálylevelek. *Executoriae*. Végrehajtások. *Fassiones perennales*. Örökvallások. *Inhibitiones*. Prohibíciók. *Eltiltások*. *Inquisitiones*. *Investigationes*. Vizsgálatok. *Tanúvallatások*. *In- et extabulationes*. Be- és kitáblázások. *Inventaria*. Leltárak. *Mandata requisitoria*. Megkeresési parancsok. *Metales*. Határjárások. *Obligationes*. Kötelezvények. *Oculatae revisiones*. Helyszíni szemlék. *Pignoralitia*. Zálogolások. *Procuratoriae*. Ügyvédvallások. *Protestationes*. Tiltakozások. *Testimoniales*. Bizonyságok. *Transactiones*. Egyességek.

1.33. Speciális témák külön csomói.

1.4. *Acta deputationum*. Megyei bizottságok iratai.

1.41., 1.42. stb.

2. *Germanica*. A II. József-féle közigazgatás iratai, 1786—1790.

2.1. *Gestions-Prothocolle*. Ügyviteli jegyzőkönyvek.

2.2. Ügyviteli iratok (a központilag előírt kútfőkre osztva).

- 2.3. Conscriptio Josephina. Népszámlálási iratok.
 2.4. Felmérési iratok.
3. A nemesi közgyűlés újabb iratai, 1790—1848.
 3.1. Protocolla congregationum. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1790—1848. Ezekből speciális részleteket tartalmazó iratok:
 3.11. Protocolla rescriptorum, repraesentationum etc. Kiadványok, felterjesztések másolatlan könyve.
 3.12. Statuta. Szabályrendeletek.
 3.13. Limitationes. Árszabályok.
 3.2.—3.3. Acta congregationalia.
 Közgyűlési iratok, 1790—1848.
- a) Ha kútfők nincsenek:
- 3.21. Acta politica. Közigazgatási iratok.
 3.22. Acta diaetalia. Országgyűlési iratok.
 3.23. Mandata, intimata. Felsőbb rendeletek.
 3.24. Correspondentiae. Levelezések.
 3.25. Instantiae. Folyamodások.
 3.26. Conscriptiones. Összeírások.
 3.27. Acta urbarialia. Urbéri iratok.
 3.28. Acta militaria. Katonaügyi iratok.
 3.29. Acta insurrectionalia. Nemesi felkelési iratok.
 3.30. Acta nobilitaria. Nemességi iratok.
 3.31. Acta orphanalia. Árvaügyi iratok.
 3.32. Acta judicialia. Jogügyi iratok.
 3.33. Speciális témák külön csomói.
- b) Kútfők Pest megyében:
- I. Acta publico-politica. Általános közigazgatási iratok.
 II. Acta nobilitaria. Nemességi iratok.
 III. Acta religionaria et fundationalia. Vallás- és alapítványi iratok.
 IV. Acta urbarialia. Urbéri iratok.
 V. Acta commissariatica et contributionalia. Hadbiztossági és adóügyi iratok.
 VI. Acta criminalia. Közbatársági iratok.
 VII. Acta normalia. Szabályrendeleti iratok.
 VIII. Acta intimata et correspondentiae. Rendeletek és átiratok.
 IX. Acta protestationalia et praemonitionalia. Ellentmondások és előintések.
 X. Acta judicialia. Igazságszolgáltatási iratok. Acta circularia. Körözüvények.
 XI. Acta insurrectionalia. Nemesi felkelési iratok.
 XII. Acta orphanalia. Árvaügyi iratok.
- 3.4 Acta deputationum. Megyei bizottságok iratai 3.41., 3.42. stb.
- 4—5. Egyes hivatali funkciók iratai, — 1848
4. Az igazgatási apparátusból:
- 4.0. A főispán iratai.
 4.1. Alispánokiratai.
 4.11. Az első alispán iratai.
 4.12. A másodalispán iratai.
 4.2. A megyei jegyző iratai.
 4.3. Szolgabírók iratai.
5. A pénzügyi és egyéb apparátusból:
- 5.1. A megyei adószedő iratai.
 5.11. Conscriptiones. Adószedői összeírások.
 5.12. Rationes. Számadások.
 5.2. A megyei számvevő iratai.
 5.3. A megyei tisztí főorvos iratai.
 5.4. A megyei mérnök iratai.
6. Bíróságok iratai.
- 6.1. A megyei törvényszék (sedria) iratai.
 6.11. Protocolla sedrialia. Törvényszéki jegyzőkönyvek.
 6.12. Acta sedrialia. Törvényszéki iratok.
 6.13. Processus civiles. Polgári perek.
 6.14. Processus criminales. Büntető perek.
 6.15. Nemességi perek.

- 6.16. Felterjesztett úriszéki perek.
- 6.2. A megye II. József-féle törvényszékének (Judicium subalternum) iratai, 1787—1790.
- 6.21. Protocollum. Jegyzőkönyv.
- 6.22. Acta. Iratok.
- 6.3. Egyéb megyei bírósági funkciók.
- 6.31. A megye rendkívüli törvényszékének iratai.
- 6.32. Alispáni és szolgabírói bíraskodás iratai.
- 7—8. Levéltári gyűjtemények.
- 7.1. A megye levéltárára vonatkozó iratok gyűjteménye.
- 7.2. Megyei tisztviselők után maradt iratok.
- 7.3. Ügyvédek után maradt iratok.
- 7.4. Végrendeletek.
- 7.5. Térképek gyűjteménye.
- 7.6. Középkori oklevelek gyűjteménye.
- 7.7. Régi okmányok gyűjteménye.
- 7.8. Címerpecsét-gyűjtemény.
- 7.9. Nemességi iratok gyűjteménye.
- 8.0. Összeírások gyűjteménye.
- 8.1. Urbéri iratok gyűjteménye.
- 8.2. Úriszéki iratok gyűjteménye.
- 8.3. Céhiratok gyűjteménye.
- 8.4. Formuláriumok.
- 8.5. Helytörténeti kéziratok gyűjteménye.
- 8.6.—8.8. Különleges gyűjtemények.
- 8.9. A megye levéltárában elhelyezett letétek gyűjteménye.

6.3. Közös szempontok és segédeszközök

A továbbiak során egymás után, betűrendben ismertetjük a régi, 1918 előtti Magyarország megyéinek levéltárait, az erdélyiekkel együtt, de Horvátország megyéi nélkül. Mindegyikről röviden összefoglaljuk először is azt, amit fejlődésükről, viszontagságaikról, rendjük kialakulásának főbb mozzanatairól, feudális kori anyaguk sorsáról és mai tartalmáról tudunk. Ismertetésünk sokszor igen egyenetlen, mivel a rendelkezésünkre álló információ is az. Több vonatkozásban egyenetlen még mai, hazai megyei levéltárainkat illetően is, hiszen ezek feltártsági szintje sem teljesen azonos; egy részük már rendelkezik kiadott fondjegyzékkel, más részük még nem. Több helyen merültek fel tisztázandó problémák: ezeket személyesen, látogatással, levelezéssel, az érdekelt levéltárak vezetőinek, munkatársainak szíves közreműködésével igyekeztünk megoldani. Növelte a régi, feudális kori anyagról szerezhető, tájékoztató adatok egyenetlenségét az a tény, hogy az egykori megyei levéltárak elég nagy része ma több más, szomszédos ország levéltári apparátusához tartozik, és így különböző, változó, egymástól is meglehetősen eltérő rendezési, feltárási, segédletkészítési tendenciák nyomait mutatja. A szlovákiai megyei levéltárakról, amelyeket részben szintén módunk volt személyesen is meglátogatni, részletes, új útmutatók álltak rendelkezésünkre. A romániai megyei levéltárakról Horváth Zoltán (1965) és Endrényi Ferenc (1966) szerzett hivatalos útja során kérdéseinkre az illetékes állami (tartományi) levéltáráktól a helyszínen, újabb szíves tájékoztató válaszokat, amelyekre az alábbiakban mindenütt a megfelelő helyen hivatkozunk. Az így összegyűjtött adatokat kiegészítettük az OSzKK helytörténeti szempontból ugyancsak figyelmet érdemlő, kéziratossal is.

A levéltári és kéziratossal anyag mellett azonban elkerülhetetlenül idéznünk kellett nyomtatott anyagot is. Először is a levéltárak fejlődését, tartalmát ismertető irodalmat. Azután, a megjelenés időrendjében, a megyékre vonatkozó (és nem egy esetben azok működésével szorosan összefüggő) fontosabb és jellemzőbb egykorú, 1848 előtti, feudális kori nyomtatványokat, közleményeket, hiszen ezek az egykorú forrásanyag kategóriájába sorolhatók. Ezekután, további adatközlések

cím alatt, ugyancsak a megjelenés időrendjében, azon fontosabb közleményeket soroljuk fel, amelyek forráskiadási, forráshasználati, módszertani és adatszolgáltatási szempontból a szóban forgó megyei levéltár anyagának feltárásával, feldolgozásával, kutatásával foglalkozók számára különösen szükségesek. Idetartoznak az oklevéltárak, kisebb-nagyobb szövegközlések, okmányfüggelékkel bíró tanulmányok, a népességgel, gazdasági-társadalmi viszonyokkal, jobbágysággal, nemességgel kapcsolatos statisztikai adatsorokat tartalmazó közlemények, a különböző összeírási adatok, a megyei tisztviselők jegyzékei stb. Bár e vonatkozásokban igyekeztünk viszonylag sokoldalú tájékoztatással szolgálni, a félreértések elkerülése végett mégis hangsúlyoznunk kell, hogy amit itt, az egyes megyei levéltárak ismertetésével kapcsolatban az olvasó kezébe kap, az nem helyettesíti, nem pótolja, és nem is kívánja pótolni a részletes helytörténeti bibliográfiát, amelynek természet szerint nem itt, hanem az általános irodalom helytörténeti szakaszában van helye. Itt csak az a nyomtatott anyag található, amelynek ismerete a szóban forgó levéltár használatához elsősorban tekinthető szükségesnek. Nem szerepelnek tehát benne (egy-két, külön indokolt kivételtől eltekintve) az általános jellegű megyei monográfiák, sem a Borovszky Samu által szerkesztett, múlt század végi sorozat darabjai, sem a hasonló műfajt képviselő, későbbi vállalkozások, de még azok az új megyetörténeti összefoglalók sem, amelyek a *Magyarország műemléki topográfiája* c. sorozat egy-egy kötetében láttak napvilágot, mintegy történeti háttérül a műemlékek ismertetéséhez. Ezek közül eddig a Sopron és környéke, Pest megye és Nógrád megye műemlékeit tárgyaló kötetek láttak napvilágot; bennük Mollay Károly írta meg *Sopron vármegye vázlatos története* (kny. Bp., 1953, 1957²), illetve Makkai László, *Pest megye története 1848-ig* (kny. Bp., 1958) és *Nógrád megye története (Nógrád megye műemlékei. Bp., 1954)* címen a szóban forgó megyék feudális kori történetének összefoglalását.

Az egyes megyék levéltári és nyomtatott anyagának egyedi, külön ismertetése előtt azonban röviden meg kell emlékeznünk néhány olyan forrásgyűjtő és forrásközlő vállalkozásról és más jellegű segédeszközzel, amely együtt, közösen érinti őket. Az ilyen közös, egy sor megyét együttesen érintő vállalkozások sorában első helyen kell említenünk, időrendben is, Bél Mátyás hatalmas művét: *Notitia Hungariae novae historico-geographica divisa in partes quatuor...* (1—5, Bécs, 1735—1742, 2°, 696, 587, 642, 768, 71 l.; Mikoviny Sámuel megyetérképeivel). A nagy mű, amelyhez Bél tanítványaiból, saját fiaiból, munkatársaiból egész kis kutatógárdát alakítva országszerte a helyszínen gyűjtette az illető vidékre vonatkozó topográfiai, történeti stb., máig forrásértékű adatokat, négy fő részre volt tervezve; ebből megjelent (1—4. kötet) az első rész (a dunáninnyi megyék: Pozsony, Turóc, Zólyom, Liptó, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Bars, Nyitra, Hont), valamint a második részből (Dunántúl) az első (5.) kötet Moson megyéről, de Bél közbejött halála miatt befejezetlenül, csonkán, kevés példányban (ez utóbbi újabb kiadása: Bp., 1892). A munka egyes megjelent és kéziratban maradt részeiből újabban kiadott, kisebb-nagyobb közléseket a megfelelő megyéknél idézzük. Bél kéziratának zömét az esztergomi primási könyvtár kéziratára őrzi, de számos megyéről található másolat az OSzKK anyagában is; ilyen kolligátum, nagyrészt kiadatlan megyei ismertető másolataiból: Bél Mátyás, *Notitia comitatum aliquot regni Hungariae* (Fol. Lat. 297; egyes darabjait alább külön idézzük) és uő., *Minuta* (Fol. Lat. 277; 153 f; szintén darabonként idézzük). Különböző megyék levéltárainak anyagából származó, közös forráskiadványnak tekinthetők ma már azon gyűjtemények is, amelyek annak idején, 1790-ben, a nemesi-nemzeti mozgalom politikai céljainak szolgálatában láttak napvilágot; az egyik a II. József uralmának végső szakaszából származó, fontosabb megyei tiltakozó feliratokat szedte össze: *Collectio ordinationum imperatoris Josephi II. et repraesentationum diversorum regni Hungariae comitatum* (I. Diószeg, 1790); a másik az 1790. jan. 28-i visszavonó rendeletre adott megyei válaszfeliratokat: *Collectio repraesentationum et prothocollorum incl. statuum et ordinum regni Hungariae...* (1—2, Pest-Buda—Kassa, 1790, VIII. 302; IV. 315 l.). Ilyen természetű gyűjtemények kéziratban is elég nagy számban keletkeztek a különböző megyékben. Az OSzKK anyagában található például — egyebek közt — Szirmay Antal XVIII. századi feliratokat tartalmazó másolatgyűjteménye: *Repraesentationes comitatum in diversis negotiis* (Fol. Lat. 1044; 113 f.). Hasonló kolligátumok II. József időszakából: *Comitatum repraesentationes, 1784—1790* (OSzKK, Fol. Lat. 1039, 107 f.); *Repraesentationes...ad...Josephum II per varios comitatus factae* (Fol. Lat. 1052; 1—2. kötet). A cenzúra és sajtószabadság ügyében

1793-ban keletkezett feliratok gyűjteménye: *Repraesentationes nonnullorum... comitatum Hungariae de libertate preli*, 1793 (Fol. Lat. 1040; 36 f.). Immár valóban történeti adatgyűjtést, forrásfeltáró munkát végzett több megye levéltárában a XVIII. század vége felé Wagner Károly, akinek alább, főleg Sáros megyénél idézett egyedi kéziratok mellett több megyét közösen érintő, vegyes adatgyűjtése is ránk maradt: *Collectanea geographica Hungariae* (OSzKK, Fol. Lat. 312; 131 f.). Különösen jelentős volt e vonatkozásban Kovachich Márton György, részben fia: Kovachich József Miklós közreműködésével végzett forrásgyűjtő munkássága, amelyről az előzőkben (l. 221. l.) már megemlékeztünk; az OSzKK által őrzött irathagyatékában számos megyei, városi stb. levéltár anyagáról találunk repertóriumszerű kijegyzéseket (így különösen: Fol. Lat. 127, 138, 139). Kevésbé jelentős Horvát István idevágó gyűjtése: *Comitatus regni Hungariae* (Quart. Lat. 1322; 203 f.). Figyelemre méltó oklevél és iratmásolati anyagot tartalmaz viszont Gyurikovits György szorgalmas adatgyűjtése a XIX. század első feléből, mindenekelőtt kéziratok oklevéltára egy egész sor megyét illetően: *Diplomatarium comitatum regni Hungariae* (Fol. Lat. 3598, I—VI. kötet), a megyék latin neveinek betűrendjében, az alábbi tartalommal:

I. Abauj, Fejér (Albensis) Arad, Árva, Bács, Bars, Bihar, Vas (Castriferrei), Komárom (Comaromien-sis), Csongrád, Gömör Torna, Heves, Hont, Győr (Jauriensis), Liptó. II. Moson, Nyitra, Nógrád, III. Pest, Pozsony. IV. Sáros, Szepes (Scepusiensis), Somogy, Sopron, Esztergom (Strigoniensis), Szabolcs, Zala (Szaladensis), V. Szatmár, Tolna, Turóc, Trencsén, Veszprém, Zólyom. VI. Horvátország, Jászkun kerületi városok.

További, más jellegű megyei iratmásolatokat állított össze, helyenként térképekkel, ugyancsak Gyurikovits György, *Analecta historico-geographica comitatum regni Hungariae res XVI—XIX. concernentia* (Fol. Lat. 3804; I—VIII. kötet), az alábbi tartalommal:

I. Abauj, Arad, Árva, Baranya, Bács, Bereg. II. Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Esztergom, Fehér. Gömör, Torna, Győr, Heves, Hont. III. Jászkun kerületek, Komárom, Liptó, Moson, Nógrád. IV. Nyitra, Pest. V. Pozsony. VI. Sáros. Somogy, Sopron, Szabolcs, Hajdú kerület, Szatmár, Szepes, Temes, Tolna, VII. Trencsén. VIII. Turóc, Ung, Ugocsa, Máramaros, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén, Zólyom.

Számos megyét illetően tartalmaz elég figyelemre méltó, nagyrészt kamarai eredetű anyagot az ún. Jerney-gyűjtemény (Ráday-gyűjtemény, Bp.), amelynek tartalmát a II. kötetben, az egyházi levéltárak között, külön ismertetjük.

Főleg a helységek, de ezeken át a megyék története szempontjából is jelentős, közös adattárat képvisel Pesty Frigyes, Magyarország helységnévtára (OSzKK, 63 kötet) c. kéziratok gyűjteménye, amelyet a magyarországi helységek és történetükre vonatkozólag 1864 után részint hatóságok közreműködésével, részben magánúton szerzett adatokból állított össze. A régebbi viszonyokat illetően a XV. századi megyékről gr. Teleki József, *A Hunyadiak kora Magyarországon* (l. 222. l.) c., befejezetlenül maradt munkája, pontosabban az utolsó köteteket Teleki halála után sajtó alá rendező Szabó Károly kezdte meg áttekintő kép kialakítását. Ezt a kezdeményezést folytatta, alapvető, de még mindig bejezetlenül maradt munkában utóbb Csánki Dezső, *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* (1—3, Bp., 1890—1897; 5. Bp., 1913; a szerző idevágó irathagyatéka: MTAK), amelynek kiegészítéséül, 4. kötetként készült később (1941) Fekete Nagy Antal munkája Trencsén megyéről (l. 389. l.), amelyet, más ilyen, egyedi megyéket illető vállalkozásokkal együtt, alább a megfelelő megyéknél idézünk. Időben még régebbre nyúl vissza egy újabb, jelentős vállalkozás: Györffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae* (I. Bp., 1963); az I. kötet a betűrend elején szereplő Abaujvár, Arad, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megyét tartalmazza.

Közben más jellegű, közös adatközlések is napvilágot láttak. Mindenekelőtt a különböző megyék levéltárának anyagából vett, közös forráskiadványnak tekinthető, *Corpus Statutorum* (l. 232. ol.) c. vállalkozás, amely feudális kori megyei (és városi) statutumokat gyűjtött össze ország-részek, ill. megyék (és városok) szerint csoportosítva. A XX. század eleji hazai társadalomra jellemző nemességkutatáshoz akart gyakorlati segédeszközt készíteni Rexa Dezső, *A törvényhatósági levéltárak címeres levelei* (H.n. 1909; az 1—2. füzetben: Abauj-Torna, Alsó Fehér, Árva, Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Bihar, és Borsod megyei levéltári adataival), de

gyenge színvonalon és másodkézből, ennél valamivel igényesebb, színvonalasabb volt egy másik, hasonló célú vállalkozás ugyanakkor: Horváth Sándor, *A vármegyei levéltárak felülvizsgált czimeres nemes leveleinek jegyzéke* (I. Bp., 1909; ebben Abauj-Torna, Arad, Árva, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Békés, Beszterce-Naszód, Pest-Pilis-Solt és Turóc megyei adatok). Más jellegű, közös forráskiadványt tett közzé Komáromy András, *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára* (Bp., 1910).

Néhány általánosabb érdekű adat: Némethy Artúr, *Magyarországi törvényhatóságok közigazgatási beosztásának változásai 1526 után* (TSStK 2: 1958, 107—120).

Az újabban sorra elkészült és alább, az egyes megyéknél külön idézett helytörténeti szöveggyűjtemények és olvasókönyvek közös módszertani problémáira: Jánosi Ferenc, *Megyjegyzések a levéltári olvasókönyvek kérdéséhez* (LSz 16: 1966, 2. sz. 503—522). Szinkovich Márta, *A helytörténeti olvasókönyvek kérdéséhez* (LSz 17: 1967, 1. sz. 215—246) és ehhez Jánosi Ferenc, *Jegyzetek* (uo. 246—252).

A feudális kori megyei iratanyag használata megkívánja a fondképző szerv: a nemesi megye szervezetének, funkciójának, fejlődésének ismeretét. Ezt a szervezetet a feudális kor utolsó évtizedeinek fejlett szintjén tárgyalja az egykorú irodalom: Puky Károly, *Politikai igazgatás, avagy a magyarországi vármegyék politikai szerkesztéseknek és igazgatások módjainak, úgy, nem különben azon nemes megyék, melly politikai igazgató székek által, és miképen való kormányoztatásoknak rövid leírása* (Pest, 1828. 96 l.). Botka Tivadar, *Notitia diplomatica veteris constitutionis comitatum praecipue anecdoto vicecomitum et curiali instituto illustrata* (Pest, 1831). *Tractatus publico-politico-juridicus de...comitatum consistentia et activitate ex legibus patriis..., constitutis regiis et consuetudinibus elucubratus*. 1840 (kézirat, OSzKK Fol. Lat. 1057, 15 f.). Az egykorú munkák közül, amelyek sok vonatkozásban a köznemesség saját felfogását tükrözik, a legrészletesebb tájékozást adta Palugyay Imre, *Megyerendszer hajdan és most. Törvény-történet oklevelek s egyéb rokon kútfők után* (I—IV. Pest, 1844—1848; részei: I. *Megye-alkotmány*, XIV. 224 l.; II. *Megyei hivatalok*, VIII, 216 l.; III—IV. *Megye kiadási rendszer s megyestatistika*, IX, 198; VIII, 311 l.). A továbbiak során köznemesi történeti álláspont: Botka Tivadar, *Jogtörténeti tanulmányok a magyar vármegyék szervezetéről* (Pest, 1865, kny. BpSz). A régi, XVI—XVII. századi megyék apparátusa jóval fejletlenebb, működése kezdetlegesebb volt, mint utóbb, főként a XVIII. század fokozatos reformjai után vagy éppen a XIX. század első felében, a liberális nemesi reformellenzék időszakában. A régebbi irodalom utalt ugyan e tényre, de nem mindig mutatta be kellő világossággal a fejlődés egymást követő szakaszait, különböző szintjeit, aminek következtében a kutató könnyen hajlamos lesz a későbbi, fejlettebb megyei apparátust régebbi, kezdetlegesebb időkre is visszavetíteni. A megyei szervezet fejlődésére: Török Pál, *A nemesi vármegye megalakulása* (kny. EM 1907). Gábor Gyula, *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt* (Bp., 1908, oklevelekkel). Osváth Gyula, *A vármegyei autonómia kifejlődése és a vármegyei tisztviselők jogállása 1848-ig* (Rimaszombat, 1912) és uő., *A magyar vármegyei szervezet 1608-ig. Jogtörténeti tanulmány* (Bp., 1914). Fekete Lajos, *A vármegyei tisztikar a XVI—XVII. században* (Bp., 1914). Istványi Géza, *A generalis congregatio* (LK 1939, 50—83; 1940—1941, 179—207). A főispáni tisztségre; Hajnik Imre, *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben* (Bp., 1888). Somogyi Zsigmond, *Magyarország főispánjainak története* (Bp., 1902). Holub József, *A főispán és alispán viszonyának jogi természete* (Ekv: FL, 1917). A megyék politikai szerepéről rövid vázlat: Kérészy Zoltán, *A vármegyék szereplése a magyar politikai élet terén, 1526—1848* (Debrecen, 1896). A megyék bírósági, jogszolgáltató működésére az egykorú anyagból fényt vetnek a különböző formuláriumok mint pl. Dobai Székely András, *Stylus sive expeditionibus juridicis refertissimum volumen in comitatibus...regni Hungariae cis Danubium sitis...valde usitatum*, 1665 (OSzKK, Quart. Lat. 978; 426 f.), valamint jogi kézikönyvek, mint pl. Bedly Mátyás Sándor (ügyvéd), *Practica methodus varii generis processuum in comitatibus levare, discuti, finaliterque decidi solitorum*, Kőszeg 1721 (kézirat, OSzKK, Quart. Lat. 936; 147 f), amelyen az egy-egy megyében alkalmazott peres eljárásról is több maradt. A feudális kor végének egykorú nyomtatott irodalmából itt említhető még: Zsoldos Ignác, *A szolgabírói hivatal. I. Törvénykezési rész* (Pápa, 1842; 1843²). A további irodalomból: Meznerics Iván, *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16—19. században* (Bp., 1933; ism. Döry Ferenc, Sz 1935, 247).

A megyék vezető tisztviselőinek névsorát, ahol ilyen napvilágot látott, alább az érdekelt megye irodalmánál idézzük. A különböző megyéket betűrendben végigtekintő, közös jegyzékeket tett közzé a középkori századokat illetően Wertner Mór, *Az Árpádkori megyei tisztviselők* (TT 1897, 439—386, 653—697; 1898, 105—133) és uő., *Újabb adalékok az Árpádkori megyei tisztviselők ismeretéhez* (TT 1905, 43—61, 164—184) és uő., *Adalékok a XV. századbeli magyar világi archontológiához* (TT 1906, 583—609, 1907, 1—69, 161—198, 327—354). Egy másik, kéziratos összeállítás: Nagy Iván, Ung, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén, Zólyom megyék főispánjai, alispánjai, országgyűlési követei a 13. századtól a 19. század végéig (OSzKK, Fol. Hung. 1318, 22 f.).

7. Városi és mezővárosi levéltárak, iratkiadások

7.1. A városi levéltárak történeti fejlődése

Mivel a városoknak fontos érdekei fűződtek a részint kiváltságaiikat, részint birtokaikat biztosító királyi adománylevelek és más okiratok megőrzéséhez, a városi levéltárak viszonylag hamar kialakultak. Kiindulópontjukat mindenütt az ilyen okleveleket tartalmazó titkos levéltár, az archivum secretum képezte. Az állandó székhelyen működő, korán kialakuló belső igazgatás ügyvitelével kapcsolatos iratok is több sz. kir. város esetében felbukkannak már a XIII—XIV. századtól kezdve. A városi tanács intézkedéseit (árszabások, ítéletek stb. dolgában) az ún. városi könyvbe (Stadtbuch) vezették be, rendszerint más mozzanatokkal együtt. A különböző jellegű bejegyzésekről (bíróági ügyeket, végrendeleteket, új polgárok neveit, számadásokat stb. illetően) utóbb külön jegyzőkönyveket vezettek. Magánfelek fontosabb ügyletei: bevallások, szerződések stb. szintén a tanács előtt, írásban rögzítődtek. A török hódítás idején sok városunk (köztük a főváros: Buda, valamint Pest, Székesfehérvár, Szeged stb.) középkori levéltára elpusztult. A védettebb és nagyobb sz. kir. városokban viszont már levéltári leltározásnak, rendezésnek is nyoma van a XVI. századtól. Az iratok ekkoriban a városi jegyző felügyelete alatt álltak. A töröktől visszafoglalt területek újjátelepülő városaiban a feudális kori iratanyag a XVII—XVIII. század fordulóján kezdődik. A XVIII. század utolsó évtizedeiben, főleg II. József idején (1785) kormányhatósági intézkedések írták elő a felgyülemlett, kuszált iratanyag rendezését és lajstromozását. Ekkor több városban (Buda, Pest, Sopron, Besztercebánya stb.) már külön levéltáros működött. A XIX. század második felében és a XX. század elején a városi törvényhatóságok kezén, központi felügyelet nélkül maradt városi levéltárak anyagából sok értékes iratot (pl. XVIII. századi összeírásokat stb.) is kiselejtezték. Vö. Pálffy Ilona, *Városi levéltáraink kezdetei* (LK 18—19: 1941, 351—379) és uő., *Városi levéltáraink és feladataik* (Bp., 1938, kny. Városi Szemle 24: 1938; ism. Bánrévy György, LK 16: 1938, 273—283). Juhász Viktor, *A városi levéltár selejtezése* (LK 17: 1939, 194—207). A fejlődés fő mozzanatait legújabbán jól összefoglalta Felhő Ibolya, *A magyarországi városi levéltárak története* (LH 5: 1965, 1—2. sz. 115—150).

7.2. A feudális kori anyag struktúrája

1950-ben a városi levéltárak, a megyeiekkel együtt, területi levéltárak keretébe kerültek, egységes, központi, állami irányítás alá, amelyből a szakmai-elvi felügyelet azután is megmaradt, hogy 1968. jan. 1-től kezdve az addig állami területi levéltárak tanácsi területi levéltárakká váltak. Az egységes irányítás elősegítette a városi iratanyag azonos típusú rendezését, egységes minta alapján készült fondjegyzékek készítését. A múlt században sokhelyt mesterségesen, nem egyszer erőszakoltan kialakított tárgyi csoportok helyett (bár ezek utólag már általában véve nehezen módosíthatók) a történeti valósághoz közelebb álló struktúrák kialakítása került napirendre. Mezővárosi levéltárak rendezése közben szerzett tapasztalatokat próbált általános skémában rögzíteni Kopasz Gábor (LH 4: 1954, 3—4. sz. 77—87; Baja iratai alapján). Mráz Vera (uo. 88—91; Nagykálló iratai alapján), valamint (Miskolc és Sátoraljaújhely példája alap-

ján) Kubinyi András, *A mezővárosi levéltárak rendezéséhez* (LH 5: 1955, 1—2. sz., 173—175). Felhő Ibolya—Nagy Lajos, *Szemponatok a városi levéltárak fondjegyzékeinek összeállításához* (LH 10:1960, 2. sz. 43—44). A kialakult, egységes minta: Wellmann Imre—Balázs Péter (szerk.), *A magyar állami levéltárak fondjegyzékei. I. Bevezetés* (Bp., 1962, LOK soksz.).

Minden ilyen struktúrához az egyetlen biztos alapot az egykorú történeti valóság nyújtja. Az az apparátus, amely az iratanyagot működése során létrehozta, és alapvetően az a társadalom, amely fejlődésének e szakaszán, az adott ponton ezt az apparátust kialakította. A városi levéltárak anyaga a városi hatósági szervezet működését tükrözi. A jegyzőkönyvek egy része a gazdagabb, patrícius polgárokból álló választott polgári testülettől (*electa communitas*) származik, amely a Vormund (*tribunus plebis*) vezetésével a tanácsot választotta, a tisztújítás, az ellenőrzés és a véleményezés funkcióit látva el. A jegyzőkönyvek (és a hozzájuk kapcsolódó akták) másik része a szűkebb testület, a tanács működését örökíti meg. A tanács, a polgármester, főbíró, városkapitány és a tanácsnokok részvételével, részben közigazgatási, részben bírósági tevékenységet folytatott, érintkezett a felső hatóságokkal és más, külső testületekkel. Külön iratanyag keletkezett a tanács alá tartozó szakhivatalok: az árvaivatal, a kamarási (gazdasági) hivatal, az adóhivatal, telekhivatal stb., valamint a városi törvényszék működése során, amelynek tagjai a tanács tagjai közül kerültek ki. Ez a fejlett hatósági szervezet, amely a bővebb, XVIII. századi városi iratanyagból már világosan rekonstruálható, persze maga is történeti fejlődés eredménye volt, és a teendők differenciálódásával fokozatosan alakult ki a sz. kir. városokban, amelyek a közigazgatás, a bírósági és a városgazdálkodás terén önkormányzattal bírván, a feudalizmus korában a polgári életformának a nemesi megyétől független, legbiztosabb keretét alkották. A sok mezőváros (*oppidum*), ha rendelkezett is bizonyos önkormányzattal, megmaradt a világi vagy egyházi földesúr vagy a kamara mint kincstári földesúr függésében. Hatósági szervezete azonban, ha jóval alacsonyabb szinten is, strukturálisan sok hasonlóságot mutat a tulajdonképeni városokéval. A mezőváros élén, a földesúr 3 jelöltje közül választott bíró vezetése alatt, szintén tanács állt, amely ugyancsak jegyzőkönyveket (és hozzájuk aktákat) termelt a maga igazgatási és alsófokú bírósági tevékenysége során, bár természetesen működése elsősorban a megyei és földesúri rendelkezések végrehajtásából, a terhek kivetéséből és behajtásából állott. A fejlődés során, utóbb, a nagyobb mezővárosokban is nyoma akad a külső tanács (*electa communitas*, *äusserer Rath*, *erwählte Gemeinde*) működésének.

A városi és mezővárosi levéltárak anyagáról nyert adatokat nem igyekeztünk oly anféle számozott struktúrába illeszteni, amelyet az előző fejezetben a hazai megyei levéltáraknál alkalmaztunk. A rendelkezésünkre álló adatok ehhez sok esetben elégtelenek voltak, vagy pedig már másként kialakult rendszert követtek. Azon hazai levéltárak esetében viszont, amelyekről a fondjegyzék már elkészült, ez amúgyis a fent id. bevezető fondjegyzék-utasítás mintáját követte, amelyet (előbb a sz. kir. városi, majd külön a mezővárosi levéltárakról) alább mi is közlünk, hogy az eligazodást, áttekintést, a városi és mezővárosi levéltárakban fellelhető iratfélések és összefüggéseik felismerését általában elősegítsük:

X. szab. kir. város levéltára

A város Z. királyi biztosának iratai (—1848).

A város választott (választó) polgárságának (*electa communitas*) iratai (—1848):

- a) *Protocollum*, jegyzőkönyvek.
- b) *Acta electorum civium*, iratok.
- c) *Restaurationalia*, tisztújítási iratok.
- d) *Diaetalia*, országgyűlési iratok.
- e) *Liber Tribunatus*, szószóközi jegyzőkönyv.

A város tanácsának iratai (—1848):

- a) *Protocollum sessionale*, Magistratsprotocoll, tanácsülési jegyzőkönyvek.
- b) Gazdasági tanácsülési jegyzőkönyvek.
- c) Tanácsiratok.

Ha ez utóbbiak nem alkotnak egységes állagot, akkor az alábbiak szerint csoportosíthatók:

c) Intimata, Mandata, Repraesentationes, rendeletek és felterjesztések; *d)* Litterae, levelezések; *e)* Relationes, jelentések; *f)* Exhibitiones, beadványok; *g)* Instantiae, folyamodások; *h)* Conceptus, fogalmazványok; *i)* Statuta, szabályrendeletek; *j)* Instructiones, hivatali utasítások; *k)* Attestata, bizonyítványok; *l)* Városi szerződések; *m)* Választási iratok; *n)* Gazdasági ügyek iratai; *o)* Céh- és iparügyi iratok; *p)* Telekkönyvi iratok; *q)* Árvaügyi iratok; *r)* Népszerűírások; *s)* Népszámlálási iratok; *t)* Vagyonösszeírások; *u)* Militaria, katonai iratok; *v)* Insurrectionalia, nemesi felkelési iratok; *x)* Matricula civium, polgárkönyv; *y)* Lakhatási jogok nyilvántartása; *z)* Connotationes passuum, Passprotocoll, útlevelek jegyzőkönyve; *aa)* Szolgalmak könyve; *bb)* Contractus, magánszerződések; *cc)* Házassági szerződések jegyzőkönyve; *dd)* Protocollum fassionum, örökvallások jegyzőkönyve; *ee)* Testamenta, végrendeletek; *ff)* Inventaria, hagyatéki leltárak; *gg)* Becsükönyvek; *hh)* Protocollum appropriationum, elsajátítások jegyzőkönyve; *ii)* Protocollum intabulationum, betáblázások jegyzőkönyve; *jj)* Protocollum executionum, végrehajtások jegyzőkönyve; *kk)* Árverések jegyzőkönyve; *ll)* A peren kívüli eljárás iratai; *mm)* Vegyes iratok.

A város különböző bizottságainak (Árvabizottmány, Tűzvérsz Bizottmány, Szépitő Bizottmány, Katona-elszállásolási Bizottmány stb.) iratai, egyenként külön fondokban (—1848).

A város adópénztárának (adóhivatalának) iratai (—1848). Közelebről: *a)* Porció-összeírások és -kivetések, adólajstromok; *b)* Adóbeszedési könyvek; *c)* Diarium, Journal, adópénztári naplók; *d)* Rationes, adópénztári számadások; *e)* Adópénztári vegyes könyvek.

A város kamarási (házipénztári) hivatalának iratai (—1848). Közelebről: *a)* Költségvetések; *b)* Diarium, Journal, házipénztári naplók; *c)* Pénztári kimutatások; *d)* Pénztári jelentések; *e)* Rationes civitatis, számadások; *f)* Házipénztári vegyes iratok; *g)* Házipénztári vegyes könyvek.

A város árvapénztárának (árvahivatalának) iratai (—1848). Közelebről: *a)* Waisenbuch, árvakönyv; *b)* Naplók; *c)* Számadások; *d)* Vegyes könyvek.

A város telekhivatalának (telekbírói hivatalának) iratai (—1848). Közelebről: *a)* Telekösszeírások; *b)* Szőlőösszeírások; *c)* Protocollum conventionis, Gewöhrprotocoll, teleklevelek jegyzőkönyvei; *d)* Telekátírási jegyzőkönyvek; *e)* Telekfelmérési jegyzőkönyvek; *f)* Grundbuch, telekkönyvek; *g)* Telekkönyvi iratok; *h)* Urbarium, Grunddienstbuch, telekadó könyvek; *i)* Telekhivatali számadási naplók; *j)* Telekhivatali számadások; *k)* Telekhivatali vegyes könyvek.

A város számvevő hivatalának iratai (—1848). Közelebről: *a)* Szerződések; *b)* Városi pénztárak költségvetései; *c)* Földi pénztári számadások; *d)* Erdészeti számadások; *e)* Különböző pénztárak számadásai; *f)* Számadásvizsgálati iratok; *g)* Számvevőségi iratok; *h)* Számvevőségi vegyes nyilvántartások.

A város tizedhivatalának iratai (—1848).

A város vámhivatalának iratai (—1848).

A város mérnöki hivatalának iratai (—1848).

A város törvényszékének iratai (—1848). Közelebről: *a)* Acta judicialia, törvényszéki iratok; *b)* Törvényszéki jelentések; *c)* Törvényszéki fogalmazványok; *d)* Protocollum judiciale, Gerichtsprotocoll, törvényszéki jegyzőkönyvek; *e)* Processus civiles, polgári perek; *f)* Csődpererek; *g)* Váloperek; *h)* Processus criminales, büntető perek; *i)* Reorum examina, rab- és tanúvallomások; *j)* Szóbeli perek; *k)* Acta executionalia, végrehajtási iratok; *l)* Acta tavernicalia, tárnokszéki iratok; *m)* Vegyes törvényszéki iratok.

A város II. József-féle törvényszékének (Judicium subaltemum) iratai (1786—1790). Közelebről: *a)* Mandata Tabulae Septemviralis, a hétszemélyes tábla rendeletéi; *b)* Intimata Tahulae Regiae, a királyi tábla rendeletei; *c)* Iratok.

A város váltótörvényszékének iratai (1840—1848).

A város csödtörvényszékének iratai (1844—1848).

A város hivatalnokai (Z. polgármester, Z. bíró, Z. tanácsnok) után maradt iratok (—1848).

A városi birtokokra vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye (—1848).

A város Titkos Levéltára (—1848).

X. mezőváros levéltára

A város közönségének iratai (—1848).

A város tanácsának iratai (—1848). Közelebbről:

- a) Protocollum sessionale, Protocollum oeconomico-politicum, tanácsülési jegyzőkönyvek;
- b) Tanácsi iratok; c) Vármegyei körlevelek; d) Uradalmi körlevelek; e) Hivatalos rendeletek jegyzőkönyve; f) Currens protocoll, körrendeletek jegyzőkönyve; g) Közhirdetmények jegyzőkönyve; h) Népösszeírások; i) Állami adóösszeírások; j) Vármegyei közmunka-összeírások; k) Úrbéri szolgáltatások összeírásai; l) Szőlődézsma-összeírások; m) Funduális könyv; n) Ingatlanátírási jegyzőkönyvek; o) Községi számadások; p) Vegyes számadások; q) Szerződések jegyzőkönyve; r) Egyezségek jegyzőkönyve; s) Protocollum fassionum perennalium, örökvallások jegyzőkönyve; t) Házassági kötelezvények; u) Házassági szerződések; v) Végrendeletek; x) Hagyatéki iratok; y) Becsükönyv; z) Protocollum juridicum, tanácstörvényszéki jegyzőkönyvek; aa) Tanácstörvényszéki iratok; bb) Protocollum inquisitionale, vizsgálati jegyzőkönyvek; cc) Peres iratok.

A város főbírájának iratai (—1848). Közelebbről: a) Főbírói iratok; b) Főbírói számadások.

A város közgyámjának iratai (—1848). Közelebbről: a) Gyámi iratok; b) Árvák nyilvántartási könyvei; c) Árvaszámadások.

A város gazdájának iratai (—1848). Közelebbről: a) Leltárak; b) Számadások.

A város adószedőjének iratai (—1848). Közelebbről:

- a) Adószedői iratok; b) Porciószedő könyvek; c) Adószámadások.

A város rendőrkapitányának iratai (—1848).

7.3. Közös szempontok és tájékoztatók

Az alább, a 7.4. szakaszban található felsorolás a helységek magyar nevének betűrendjében (a latin, német, szlovák, szerb, román neveket zárójelben adva) ismerteti mindazon, a feudális kori Magyarország és Erdély területén található városok és mezővárosok levéltárait, amelyekről e vonatkozásban valami érdemlegesebb adat állt rendelkezésünkre. Nem szerepelnek itt, érthető módon, Horvátország városai és mezővárosai, az egy Fiume (Rijeka) kivételével, amelyet 1779-ben Magyarországhoz csatoltak.

Minden tételnél röviden ismertetjük azt, amit a szóban forgó város vagy mezőváros levéltáráról, feudális kori iratanyagának sorsáról, tartalmáról tudunk. Ez az ismertetés igen egyenetlen, mert maga az anyag és a róla nyerhető tájékoztatás is az; e problémára alább még bővebben visszatérünk. A levéltári adatokat kiegészítjük az OL és az OSzKK idevágó, speciális adalékai-val, ahol ilyenek találhatóak. De idéznünk kell nyomtatott közleményeket is. Először is olyanokat, amelyek magával az érdekelt levéltárral vagy annak egy részével foglalkoznak. Azután az illető városra vonatkozó, fontosabb feudális kori, 1848 előtti kiadványokat, ahol vannak ilyenek, mert hiszen ezek maguk is az egykorú forrásanyag speciális részének tekinthetők. Idéznünk végül ezeket után olyan további adatközléseket, amelyek az érdekelt levéltár anyagából vett szövegeket vagy adatsorokat tartalmaznak, vagy a szóban forgó városi, mezővárosi levéltár anyagának használatához módszertani, tájékoztatói stb. szempontból különösen szükségesnek látszanak. Ez utóbbi anyag felsorolása helyenként, főleg ott, ahol helytörténeti folyóiratok jelentek meg, elég bőnek és sokoldalúnak tűnhetik, mégis ki kell emelnünk, hogy nem helyettesíti, nem is helyettesítheti a részletes helytörténeti bibliográfiát, már csak azért sem, mivel egy sor problémára (pl. az építészet, városkép, művészettörténet, egyházak, iskolázás stb.) alig vagy egyáltalán nem terjed ki. A városépítéssel foglalkozó irodalomból csak néhány olyan munkát idéznünk, amely különösen gazdag történeti adatokban.

Hangsúlyozzuk, hogy az a tájékoztatás, amelyet a városi és mezővárosi levéltárakból alább adott hosszabb-rövidebb ismertető nyújtanak, nagymértékben egyenetlen. Több okból is elkerülhetetlenül az. Egyenetlen volt maga az egykorú valóság, az egyes helységek fejlettségi szintje. Egyenetlenül maradt ránk az iratanyag is. Végül pedig egyenetlen az az információ is, amellyel az

egyes levéltárakat illetően rendelkezünk. E három ok együtt, ha kumulálva jelentkezik, kellő elővigyázatosság nélkül erős torzulást idézhet elő a múltról alkotott képünkön. Éppen ezért pár szóban külön is foglalkoznunk kell velük.

Egyenetlenség adódik mindjárt abból is, hogy egy sorban szerepelnek itt a sz. kir. városok gazdag és a kisebb mezővárosok nem egyszer igen szerény levéltárai. Ezt nem annyira az előző szakaszban említett hasonlóság indokolta, mint inkább, főleg az, hogy a feudalizmus hosszú századai alatt különböző helységek igen különböző időkben nyerték el a sz. kir. városi rangot — volt, amely két ízben is: egyszer a középkorban, másodszer a török kiűzése után. Ennek következtében ugyanazon helységnek hol a mezővárosok, hol a sz. kir. városok között kellett volna szerepelnie. De a formális jogi helyzet sem mindig fedte a fejlődés során előállt, tényleges viszonyokat; így pl. a XVIII. század végén egy-két nagyobb, bontakozó mezőváros gazdasági-társadalmi súly szempontjából messze túlszárnyalta már a Felvidék néhány olyan kis városát, amely forma szerint a középkor óta rendelkezett a sz. kir. várost megillető jogokkal, ténylegesen azonban a fejlődésben már régen megrekedt. Voltak olyan, a XVI—XVII. században nevezetes, bortermelő, hegyaljai mezővárosok is, amelyek utóbb községek szintjére süllyedtek, és egykor viszonylag fejlett írásbeliségük nyomait már alig tudjuk szerény, községi levéltáraikban megtalálni.

Egyenetlen továbbá a ránk maradt iratanyag is. Az ország középső részeit elborító török hódítás következtében számos jelentős város középkori anyaga megsemmisült, és így különleges fontosságot nyert mindaz, ami az egykori ország északi és nyugati peremvidékén, meg néhol Erdélyben, a védettebb városokban fennmaradt. Háborús események, tüzesetek, meg talán főleg az elkallódás veszélyei a továbbiak során sem egyformán érintették levéltárainkat. A feudális korban mezővárosi joggal bíró helységek nagy részének, többségének egyáltalán nem maradt 1848 előtti levéltári anyaga. Az arányokra jellemző, hogy az egykori magyarországi és erdélyi mezővárosoknak nagyjából alig egy negyede kaphatott csak helyet összeállításunkban.

A kutatónak azonban nem kell lemondania minden olyan mezőváros múltjának közelebbi megismeréséről, amelynek saját feudális kori iratai nem maradtak ránk. A hiányok részben más forrásokból pótolhatók. Először is a megfelelő megyei levéltárakból, amelyekben — mivel a mezővárosok a megyének is alá voltak rendelve — általában igen sok (főleg összeírási és úrbéri) adat található, különösen a XVIII. századból. Ezeket az adatokat azon mezővárosoknál is nagymértékben figyelembe kell venni, amelyek feudális kori levéltára nem kallódott el teljesen. Éppen ezért alább azt is feltüntettük, hogy egy-egy mezőváros adatai melyik megyei levéltárban keresendők. De nemegyszer figyelmet érdemlő, elég jelentős forrásanyag található a mezőváros földesurai, a birtokos családok uradalmi levéltáraiban is, főleg olyan esetben, ha a szóban forgó mezőváros egyben uradalmi központ is volt. Ez az anyag lehet kiegészítő jellegű, mint pl. Keszthely esetében a Festetich család levéltárának idevágó része. De olyan esetben, ha a mezővárosnak saját iratai nem maradtak, a megyei adatok mellett éppen ez az uradalmi anyag képezi a helyi történet fő forrását. Így például a feudális kori levéltárral ma már egyáltalán nem rendelkező Csáktornya és Tolna mezőváros adatait, az illetékes megyei levéltárak mellett, a Festetich család, Csákvár adatait az Esterházy, Siklós adatait a Batthyány család uradalmi levéltárában kell a kutatónak elsősorban keresnie.

A szabad királyi városokkal kapcsolatban is található jelentős, kiegészítő anyag a városok gazdálkodását, tisztújítását stb. ellenőrző magyar kamara, illetve a helytartótanács (CL) fent id. levéltáraiban. Az OL őrzi a Jankovich Miklós gyűjteményéből származó, *Diplomatarium liberarum regiarum civitatum inclityi regni Hungariae* c. 5 kötetes kéziratos összeállítást is (Városi és kamarai iratok, E 554; régebben: OSZKK, Fol. Lat. 2234).

Az OSZKK gyűjteményében is több, főleg a szabad királyi városokkal kapcsolatos összeállítás található: *Taxarum liberarum regiarumque civitatum sive subsidiorum diaetalium civitatus originalia documenta, 1577—1599* (Fol. Lat. 1211; 35 db; átadva: OL). *Jura civilia et consvetudinaria liberarum civitatum thavernicarum, quales sunt, post amissam Budam et Pestum, Cassovia, Posonium, Tyrnavia, Sopronium. Bartpha, Eperjes, Zakolcza et Modor, XVII. sz.* (Quart. Lat. 873; 42 f.). *Civitatum regni Hungariae jura et consvetudines, XVII—XVIII. sz.* (Quart. Lat. 875; 63 f.). *Jura civilia et consvetudines antiquae octo liberarum civitatum Hungariae...*

(Fol. Lat. 1755; 44 f.; cenzúrapéldány; Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes, Sopron). Czirbesz Jónás, *Diplomatarium. Extractus privilegiorum civitatis Leutschoviensis, Késmarkiensis et Igloviensis*, XVIII. sz. (Fol. Lat. 2364; 22 f.). *Civitatum liberarum regiarum recursus ad dietam*,... 1792 (Fol. Lat. 2881; 9 f.). *Benignae normales resolutiones regiae in negotiis l. ac r. civitatum ab a. 1783. usque a. 1804. interventae* (Fol. Lat. 1311; 151 f.; városi ügyekben kiadott királyi rendeletek másolatai Blazsovcics Antaltól). *Fasciculus instructionum authenticarum*, 1802 (Fol. Lat. 1022; 27 f.; benne Buda, Pest, Modor, Nagyszombat, Pozsony követi utasításai az 1802-i országgyűlésre). *Gravamina et postulata... liberarum regiarum civitatum... sub comitiis a. 1802. Posoniensibus exhibita* (Fol. Lat. 702; 68 f., 11 város eredeti felterjesztése). Kovachich Márton György összeállítása azon jelentések másolatairól, amelyeket az 1787—1788. évi felsőbb rendelkezések értelmében a városi és mezővárosi kiváltságokról a megyék adtak be a helytartótanácshoz: *Relationes comitatum ad e. Consilium r. 1... de privilegiis liberarum regiarumque civitatum, oppidorum, aliorumque privilegiatorum locorum* (Fol. Lat. 149; 291 f.). Gyurikovits György, *Diplomatarium civitatum, oppidorum et arcium regni Hungariae* (Fol. Lat. 3793, I—IV. kötet, városok oklevéltára betűrendben). Podhradczyk József gyűjteményei: *Liberarum regiarumque civitatum regni Hungariae descriptiones... a localibus earundem magistratibus confectae, 1822—1825* (Fol. Lat. 282, ff. 45—108; latin neveik betűrendjében Bártfa, Breznóbánya, Kassa, Komárom, Győr, Kismarton, Libetbánya, Nagybánya, Újvidék, Besztercebánya, Selmecebánya, Sopron, Esztergom, Szakolca, Szatmárnémeti, Szabadka Nagyszombat, Varasd és Ózólyom leírásai, történeti adatokkal), *uő., Collectio diplomatum, quibus privilegia ac jura omnium liberarum regiarumque civitatum... continentur* (Fol. Lat. 2230, I—II. kötet, kiváltságlevelek gyűjteménye a városok betűrendjében) és *uő., Analecta pro lib. et reg. Hungariae civitatum historiae diplomaticae adornandae basi deservitura* (Fol. Lat. 2337; I—IV. kötet).

A budapesti EK kézirtárában *Privilegia et articuli ceharum* cím alatt igen bő céhiratgyűjtemény található a legkülönbözőbb városokból és mezővárosokból, szakmák szerint csoportosítva.

De nemcsak az anyag egyenetlen, minden ilyen kiegészítés ellenére, hanem az a tájékoztatás is, amelyet e különböző levéltárak anyagáról ma nyerhetünk. Együtt szerepel itt régi és új, bővebb és szűkszavú információ, feltárta és feltáratlanabb, hazai és külföldi anyagról egyaránt. Ha hazai vonatkozásban nem is nagyon, külföldi vonatkozásban, az adott feltételek között, helyenként az is elképzelhető, hogy egy-egy levéltár anyagának közelebbi feltárása és részletesebb ismeretése nyomán olyan mezővárosok feudális iratai is felbukkannak kisebb-nagyobb töredékekben, amelyek nem is szerepelnek az alábbi összeállításban. Gondolnunk kell tehát arra is, hogy ami alább következik, az nem annyira magát a létező anyagot jellemzi elsősorban, közvetlenül, mint inkább azon különböző információkat, amelyek e munka végzése közben, az adott körülmények között, rendelkezésünkre álltak.

Kezdjük azon általános jellegű, levéltári tájékoztatókkal, amelyek még az egykori Magyarország és Erdély egészét igyekeztek áttekinteni. Itt említhetők a MTTs múlt századi, vidéki jelentései (141. l.), továbbá az 1885. évi történelmi kongresszus alkalmából hivatalos adatok alapján készült, táblázatos kimutatás (Sz 1885, congr. 35—37), valamint egy annak idején úttörő érdemű, bár persze hiányos és egyenetlen áttekintés: Zimmermann, Franz, *Über Archive in Ungarn* (Hermannstadt, 1891).

A hazai várostörténet általános irodalmát, amelyre ezután kell hivatkoznunk, nem idézzük itt részletesen, hiszen ennek közelebbi, kritikai ismertetése az általános irodalom megfelelő tematikai szakaszában kap majd helyet. Csak néhány munkát említünk, először a feudális korból, a városok jogait és berendezését illetően: Steeger, Johann, *Darstellung der Rechte und rechtlicher Gewohnheiten der königlichen freyen Städte in Ungarn* (1—2, Wien, 1834). (Augustinovics Pál), *Utasítás a magyar és székely városok tanácsa s választott közönsége, pénztárnoka, városgazdája, orátora s számvevői számára, az allodiális jók és jövedelmekre felvigyázás s azokról számolás módjaira nézve* (Kolozsvár, 1837). Szubovics János, *A szabad s királyi városok és polgárainak ország törvényes igazai magyar hazánkban* (Magyaróvár, 1839). Ujfalussy János, *A szabad királyi városokról és azoknak jussaikról, mind általjában, mind pedig némely városokra s egyes polgárookra*

nézve is különösen (Pest, 1840). Jászay Pál, *A sz. kir. városok szavazatjoga az országgyűléseken* (Pest, 1943). A tárnoki joggal kapcsolatos anyagot fent (206. l.) idéztük. — Említünk még ezenkívül (az általánosabb gazdaságtörténeti irodalom mellőzésével) néhány olyan fontosabb munkát és tanulmányt, amelyek a szóban forgó fondképző szervek, a városok és mezővárosok történeti fejlődésére viszonyaira, egyes problémáira vetnek fényt. Még a feudális korból: Cornides Dániel, *Bruchstücke zur Geschichte der städtischen Cultur und des Gewerbefleissen in Ungarn* (Bredetzky: BZT IV. 1805, 1—111, Engel János Keresztély előszavával). Ezt felhasználja Csaplovics János, *Historische Notizen über die Gewerbe, Künste und Erfindungen in Ungarn* (Csaplovics: TSA I. 1821). Több kisebb közlemény Gyurikovits György tollából, így: *A mesteremberek mivjeli árának 1668. eszt. Posen, Nagy Szombath, Modor, Bazin és Szent György sz. kir. városok által lett meghatározása* (TGy 1835, I. 81—101). Fejér György, *Honi városainknak nemzetünk kifejtülésére s csinosbulására befolyások* (Pest, 1837). Hetényi János, *Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére és csinosbulására* (Buda, 1841). Majd a továbbiak során: Wenzel Gusztáv, *Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben* (Bp., 1877, AÉtá IV. 9). Fejérpataky László, *Magyarországi városok régi számadáskönyvei* (Bp., 1885; ism. Mikulik József, Sz 1886, 163—169; Sopron. Selmezbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Bártfa és Körmöcbánya korai anyagából). Mikulik József, *Magyar kisvárosi élet, 1526—1715* (Rozsnyó, 1885). Szádeczky Lajos, *A czéhek történetéről Magyarországon* (Bp., 1890, AÉt XIV. 7; a bp.-i levéltárakban található céhlevelek jegyzékével). Thirring Gusztáv, *Városaink népesedési viszonyai 1777-ben* (FöK 1898, 199—230 és kny. Bp., 1898) és uő., *Városaink lakosságának kereseti viszonyai a 18. század 2. felében* (MGSz 1901, 129—162; 1777. és 1782. évi összeírási adatok, OL). Hóman Bálint, *A magyar városok az Árpádok korában* (Bp., 1908). Szende Pál, *A magyar városok a középkor végén* (Huszadik Század, 1912, 26. köt. 645—707 és kny. Bp., 1913). Szádeczky Lajos, *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon, 1307—1848* (1—2, Bp., 1913; iratokkal, irodalommal). Gárdonyi Albert, *A szabad királyi városok az 1848 előtti törvényhozásban* (Városi Szemle, 1926). Mályusz Elemér, *Polgárságunk részvétele a középkori országgyűléseken* (PSz 1927) és uő., *Geschichte des Bürgertums in Ungarn* (VfSW 1927—1928 és kny.). Lederer Emma, *A legrégebb magyar iparososztály kialakulása* (Sz 1927—1928, 492—528, 633—645). Hofhauser Margit, *A kereskedőtestületek mozgalma a magyar kereskedelemben fellendítése érdekében a XVIII. század végén és a XIX. század elején* (Bp., 1930, d). Mályusz Elemér, *A magyarországi polgárság a francia forradalom korában* (Évk: BMI 1931). K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa* (Breslau, é. n. 1932, német hatás hangsúlyozása, Esztergom kialakulásának elemzése). Pleidell Ambrus, *A magyar várostörténet első fejezete* (Sz 1934, 1—44, 158—200, 276—313). Oszeczky Dénes, *A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlásakor* (Bp., 1935, d). Eperjessy Kálmán, *Várostörténet az utcanevekben* (Bp.—Szeged, 1937, kny. Ekv: DS 1937). Ungár László, *A hazai céhrendszer bomlásáról* (Sz 1938, 167—191). Gárdonyi Albert, *A polgármesteri tisztség eredete és fejlődése hazánkban* (Bp., 1939, kny. Városi Szemle). Mályusz Elemér, *Ungarisches Bürgertum im Mittelalter* (Ungarn, 1940, 66—75). Pukánszky Béla, *Német polgárság magyar földön* (Bp., 1940). Gárdonyi Albert, *Középkori városaink erődjellegének kialakulása* (HK 1941, 1—21). Csizmadia Andor, *A magyar városi jog. Reformtörékvések a magyar városi közigazgatásban* (Kolozsvár, 1941; ism. Degré Alajos, Sz 1942, 233—236). Keintzel, Eduard, *Deutsche Einflüsse auf das ungarische Stadterecht* (Südostdeutsche Rundschau, 1942, I. 728—735). Ungár László, *Szemponatok a magyar polgári osztály kialakulásának vizsgálatához* (Sz 1942, 306—328). Darvas Mihály, *Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése* (Bp., 1942). Mályusz Elemér, *A magyarság és a városi élet a középkorban* (Sz 1944, 36—62). Felhő Ibolya, *A szabad királyi városok és a magyar kamara a XVII. században* (LK 24: 1946, 209—267). Mérei Gyula, *A céhrendszer 1848 előtt* (Sz 1948, 50—100). Mályusz Elemér, *A mezővárosi fejlődés* (Székely György, szerk., *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*. Bp., 1953, 128—191). Gárdonyi Albert, *Városaink a török hódoltság után* (Városi Szemle, 1954, 565—586). Szücs Jenő, *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon* (Bp., 1955; a korábbi idevágó irodalom kritikájával). Major Jenő, *A középkori magyar városkép problémájához* (Településtudományi Közlem., 1955, 3. sz. 54—57). Fügedi Erik, *Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai* (TStK 1: 1957, 43—85; 2: 1958,

33—46). Ny. Zs, *Mesteremberek és kézműves ipart űzők száma a szabad királyi városokban 1774-ben* (TStK 2: 1958, 109—116). Székely György—Pais Dezső, *Középkori idegen eredetű polgárságunk elnevezéséhez* (MNY 1958, 100—103). Fügedi Erik, *Középkori magyar városprivilegiumok* (TBpM XIV. 1961, 17—108; újabb eredmények, pontos felmérés). Kubinyi András, *L'histoire moderne des villes hongroises* (AH 8: 1961, 175—189), az újabb magyar várostörténeti kutatásokról. Székely György, *Le sort des agglomérations pannoniennes au début du moyen âge et les origines de l'urbanisme en Hongrie* (ANUB, Sectio Historica III., Bp., 1961, 59—96). Baraczkai István, *Néhány XVII. század végi városi számadáskönyvünk írása. Adatok a magyarországi német írás paleográfiájának problémáihoz* (LK 33: 1962, 219—253). Csizmadia Andor, *Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században* (Bp., 1963; ism. Ruzsás Lajos, Sz 1965, 255—256). Eperjessy Géza, *A mezővárosi és falusi céhek kialakulása az Alföldön és a Dunántulon, 1686—1848* (Sz 1963, 951—984; előtanulmány és a készülő munka részlete). Kállay István, *A bécsi udvar várospolitikájának néhány kérdése Mária Terézia korában* (Sz 1963, 1055—1071). Makkai László, *A magyar városfejlődés és városépítés történetének vázlatja* (Bp., 1963, soksz., A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadványai, E. 9.). Székely György, *Le développement des bourgs hongrois à l'époque du féodalisme florissant et tardif* (ANUB, 1963, 53—87). Szücs Jenő, *Das Städtewesen in Ungarn im XV—XVII. Jahrhundert* (Bp., 1964, Studia 53, kny. *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie*. Bp., 1963, 97—164). Szalmási János, *A megyei jogú városok kereskedelmi múltja és jelene* (BSz 8: 1964, 5. sz. 63—64; Debrecen, Szeged, Miskolc és Pécs néhány adata). Bácskai Vera, *Mezőgazdasági árutermelés és árucsere a mezővárosokban a XV. században* (AtSz 1964, 1—35) és *uő., A magyar mezővárosok a XV. században* (Bp., 1965, AÉt Uj F. 37). Szabó, I(stván), *La répartition de la population de Hongrie entre les bourgades et les villages dans les années 1449—1526* (Nouvelles Études Historiques I., Bp., 1965, 359—385). Székely, Gy(örgy), *Landwirtschaft und Gewerbe in der ungarischen ländlichen Gesellschaft um 1500* (uo. I. Bp., 1965, 469—503). Kállay István, *Szabad királyi városaink gazdálkodása 1740—1780 között* (Sz 1966, 27—61, 287—328). Eperjessy Géza, *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántulon, 1686—1848* (Bp., 1967).

Az általános tájékoztató anyag után itt, előljáróban kell megemlítenünk azokat a tájékoztatókat is, amelyek a különböző mai kelet-európai országok területén található városokat vagy azok körén belül egy-egy város csoportot, de mindenképpen egyszerre több, valami szempontból egy kategóriába sorolható várost érintenek.

A Magyarország mai területén található városi és mezővárosi levéltárakról a két világháború közötti időszakban az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által közzétett *Magyar Minerva* (VI. 1930—1931. Bp., 1932) nyújtotta a viszonylag legbővebb tájékoztatást. A legújabb helyzetet illetően az 5. szakaszban felsorolt területi levéltárak fent (144. l.) id. fondjegyzékeit, illetve ilyenek híján, mert hiszen e feltárási munka sem egészen egyenletes, kézíratos alapleltárait és a szóban forgó levéltáraktól nyert adatokat használtuk fel, helyenként személyes, helyszíni tapasztalatokkal együtt.

Az 1918 utáni Magyarország területén található anyag egy részét, az alföldi mezővárosok egy csoportjának levéltárait a két háború közötti időszakban átvizsgálta és ismertette Györffy István, *A nagykun városok levéltárai* (LK 3: 1926, 192—205; 4: 1927, 214—218); megállapítja, hogy a XVII. századi pusztulások következtében e mezővárosok levéltárai általában csak a XVIII. századdal indulnak, de bizonyos szempontból a korábbi viszonyokra is jellemző adatokat nyújtanak, mert olyan művelődési szint (középkori típusú pásztorkodás stb.) XVIII—XIX. századi anyagát őrzik, amelyen pl. Debrecen a XVI—XVII. században, „egy felsőmagyarországi bányaváros pedig a XII—XIV. században állhatott”. Ugyanitt olvassuk, hogy e levéltárak az 1. világháborút követő években, padlásokra és más, alkalmatlan helyiségekbe zsúfolva, rohamos pusztulásnak voltak kitéve.

Az alföldi mezővárosokkal foglalkozó irodalomból itt említhető Györffy István, *Az alföldi kertés városok* (Bp., 1926, térképvázlatokkal); szerinte a hajdúvárosok régi településformája nem egyszerűen védekezés céljából alakult ki, mint régebben hitték, hanem alapjában véve az ősi, pásztorkodó szállásra megy vissza. Erdei Ferenc, *Magyar város* (Bp., é. n.) számos társadalmi probléma helyes felvetése mellett túlzottan tekintett minden nagyobb tanyás települést városnak,

s próbált adni a város fogalmának valami speciálisan magyar, az általános európaiótól eltérő értelmet. Vele szemben Mendöl Tibor, *Alföldi városaink morfológiája* (Debrecen, 1936) és uő., *Néhány szó az alföldi város kérdéséhez* (FöK 1939) viszont ellenkező irányú túlzással, tévesen hangsúlyozta, hogy itt tulajdonképpen csak óriásfalvokról van szó.

Az ugyancsak külön csoportot alkotó, hegyaljai mezővárosok (Gönc, Mád, Sárospatak, Tállya, Tarcal, Tokaj stb.) közös anyagából közölt Fodor Jenő, *Hegyaljai városok statutumai 1719-ből* (AZT 1896, 160, 191, 233, 292, 324; 1897, 21, 47, 92, 121, 155, 190, 215); vö.: Újlaki István, *Recenziója a hegyaljai városok statutumainak* (AZT 1901, 84—85). Közös problémákat tárgyal Orosz István, *A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században, különös tekintettel a szőlőbirtok hatásaira* (Szabó István, szerk., *Agrártörténeti tanulmányok*. Bp., 1960).

A Dunántúl vonatkozásában: Ruzsás Lajos, *Városi fejlődés a Dunántúlon a XVIII—XIX. században* (Dunántúli Tudományos Intézet, *Értekezések, Bp.*, 1963, 279—315; Bp., 1964, 179—226).

A külföldön, szomszéd országokban található, idevágó anyagból elsősorban Szlovákia városi levéltárait kell emlitenünk. Részint fontosságuk miatt, részint pedig, és nem kevésbé, annak következtében, hogy viszonylag jobban vannak feltárva, és bővebb tájékozással rendelkezhetünk felőlük. Áll ez annak ellenére, hogy a szlovákiai városi levéltárak a jelenlegi levéltári szervezetben nem a nagyobb, kerületi levéltárakhoz, hanem a járási levéltárakhoz (okresny archív = OA) tartoznak, és így a szlovák kerületi levéltárak anyagáról készült új, részletes és általában jól használható útmutatókból (sprievodca) kimaradtak. A városi anyagot őrző 32 járási levéltár jegyzékét (szlovák és magyar címekkel) a külföldi levéltárak címjegyzékében a függelékben idézzük. Külön, részletesebb útmutató csak néhány város (Pozsony, Kassa, Körmöcbánya) levéltáráról látott az utóbbi években napvilágot, így a többről kevesebb új adatot tudunk. A közös problémákkal foglalkozó közleményekből: Demkó Kálmán, *Egyházi és világi hatóság a felvidéki városokban a XV. és XVI. században* (Sz 1887, 685—699) és uő., *A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században* (Bp., 1890; ism. Sz 1892, 687). A sz. kir. városok politikai tevékenységének kezdeteiről: Holák, Ján, *Počiatky politickej activity slobodných kral. miest v Uhráh* (SMS 1937, 260—271) a városi jog keletkezéséről, forrásairól uő., *Vznik mestského práva na Slovensku a jeho prámene* (SMS, *Historia Ročník XVI—XVII. 1938—1939*, 203—226). A német keletkutatás részéről: Weinelt, Herbert, *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache in der Slowakei* (Brünn—Leipzig, 1938) és uő., *Deutsche mittelalterliche Stadtanlagen in der Slowakei* (SoF 5: 1940, 315—360; ism. Fügedi Erik, *A Felvidék településtörténetének újabb német irodalma*. Sz 1941, 405—421; rámutat, hogy a nyelvésznek pontos szerző ez utóbbi tanulmányát dilettantizmus és sok tévedés jellemzi). Weizsacker, Wilhelm, *Die Verbreitung des deutschen Stadtrechtes in der Slowakei* (KL 1942, 17—23). Bruckner Győző, *Az árumegállító jog tartalma, gazdasági jelentősége és kulturális kihatása felsőmagyarországi városainkban* (Miskolc, 1943; rövid tanulmány, főleg Kassát és Lőcsét illetően). A városok régi, német nyelvű anyagának megmaradt iratait ismertette H. Kunnert, *Deutsche Archivbestände in der Slowakei (Deutschtumsfragen im Nordkarpatenraum)*. Pressburg, 1943: = K: DA). Az egyes városok és mezővárosok levéltáraitra vonatkozó, addigi irodalmi útmutatásokat összegyűjtötte T. Lamoš, fent (131. l.) id. szlovák levéltári bibliográfiájában (= L: B). B. Varsik, *Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. storočí* (HČ 6: 1958, 169—201; A városok eredete és fejlődése Szlovákiában a XIII. és XIV. században). A szlovákiai városok feudális kori történetének irodalmát ismertette A. Gácsová (HČ 1961, 378—396). A városjogra újabban: D. Lehotská, *Vývoj mestského práva na Slovensku* (Sbornik Filozof. Fakulty Univ. Komenského. *Historica X.* 1959, 65—114). Ugyanő elemezte 44 szlovákiai város és mezőváros kancelláriai, írásbeli, oklevéladó működését: D. Lehotská, *Počiatky a vývoj mestskej listiny a listu na Slovensku do roku 1526* (Sbornik archívnych prací 14: 1964, 88—118; a városi iratok és oklevelek eredete és fejlődése Szlovákiában 1526 előtt).

A szlovákiai városok egyes csoportjai közül először a Szepesség városait kell emlitenünk. Ezek levéltáiról, valamennyiről hasznos ismertetőt közölt Demkó Kálmán, *Szepes vármegye városi levéltárai* (Lőcse, 1889, kny. Évk: SzTT 5: 1889). A szepesi városok körén belül is külön, összetartozó együttest képeznek, jogilag és levéltárilag egyaránt, azon szepesi mezővárosok, amelyek közös levéltárát a Kassai ÁL Lőcsei Fiókja őrzi (Provincia XVI spišských miest, 1412—1876). Ide az a 13 szepesi város tartozik, amelyet 1412-ben Zsigmond király zálogosított el Lengyel-

országnak, és amelyet, miután több évszázadon át a Lublóváron székelő, lengyel kormányzók igazgatása alatt állt, 1772-ben csatolták újra vissza, de immár a közben hozzájuk kapcsolódott Gnezda, Lubló és Podolin városokkal együtt; ezért van szó az irodalomban egyrészt XIII, másrészt XVI szepesi városról. Külön, közös levéltárak tartalmát, a velük kapcsolatos, feudális kori kiadványokat és további adatközléseket fent, Szepes megye anyagában idéztük. Itt, külön még az alábbi közleményeket említjük: Kronos, Franz, *Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Oberungarn* (Wien, 1865, kny. AKÖG 34; benne: 1. Über ein Göllnitzer Formelbuch, nebst einem Anhang enthaltend Zusatzartikel zu der Zipser Wilkür vom Jahre 1370. 2. Ein Rechtsbuch der XIII Zipser Städte vom Jahre 1628. 3. Über eine Kaschauer Handschrift des sogenannten Schwabenspiegels oder kaiserlichen Land- und Lehenrechtes). Weber Samu, *Adalék a XIII szepesi város történetéhez* (Sz 1881, 587—593) és uő., *A XVI szepesi város az elzálogosítás ideje alatt, 1412—1772* (Szepesváralja, 1888). Szepesi városi statutumok: *Corpus Statutorum* (II. 2. Bp., 1890). Sváby Frigyes, *A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története* (Lőcse, 1895). Illyefalvi Lajos, *A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története* (Makó, 1907; ism. Bruckner Győző, KSzM 1:1909, 251; Demkó és Sváby munkáiból kiírt, gyenge kompiláció). E városok jegyzőkönyveiből XVI—XVII. századi részleteket közölt Förster Jenő, *A XIII szepesi város jegyzőkönyveiből* (KSzM 1: 1909, 48—51, 113—116, 180—184, 246—249; 2: 1910, 54—57, 116—119, 175—183, 242—245; 3: 1911, 117—123, 180—182, 242—247). Néhány más adat, ugyancsak a jegyzőkönyvekből: Fábry Béla, *Igazságszolgáltatás az elzálogosított XIII szepesi városban* (KSzM 4: 1912, 165—208), a függelékben a szepesi városok grófjainak jegyzékével (1579—1764). Bruckner Győző, *Oklevélgyűjtemény a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltáraiból* (KSzM 4: 1912, 30—40, 79—96, 136—157; 5: 1913, 77—88, 195—203) már panaszkodott, hogy Demkó adatfelvétele óta máris sok minden elkallódott a gondatlanul tartott városi levéltárakból — így a podolinit a magtárral együtt tárolták a harangtoronyban. — Iványi Béla, *A 13 szepesi város állapota 1773-ban* (KSzM 5: 1913, 57—66; statisztikai adatok). Divéky Adorján, *A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben* (Bp., 1929; ism. Bruckner Győző, Sz 1929, 290—294; lengyel kiadás: 1927; ism. Sz 1927, 297). Hajnóczy R. József, *A szepesi bányavárosok története* (Bp., 1931).

Bizonyos mértékig külön csoportot alkotott, Körmöcbánya központtal, az ún. hét alsó-magyarországi (Garam-vidéki) bányaváros (Bakabánya, Bélabánya, Besztercebánya, Körmöcbánya, Libetbánya, Selmecebánya, Ujbánya) szövetsége is, amelynek jegyzőkönyveit alább a körmöd levéltárnál idézzük. A hét város történetét együtt érintő adatközlések közül: Wenzel Gusztáv, *Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagylyucei Dóczyakkal, 1494—1548* (Bp., 1876, AÉt VI. 6). Péch Antal, *Alsó-Magyar ország bányamivelésének története* (I—II. Bp., 1884—1887; III. Bp., 1967). Statutumok: *Corpus Statutorum* (IV. 2. Bp., 1897). Relkovic Néda, *A felsőmagyarországi hét alsó bányaváros legrégebbi közgyűlési jegyzőkönyvei, 1561—1623* (Sz 1913, 518—534, 591—607; Körmöcbánya levéltárából), uő., *A felsőmagyarországi hét alsó bányaváros levele, 1595* (TT 1911, 363—368), uő., *Felvidéki hét alsó bányavárosunk sérelmei 1696-ban* (Sz 1923—1924, 211—216; a Sz tartalomjegyzékében e cím alatt: *Az alsómagyarországi bányavárosok taksája*; Ujbánya levéltárából), uő., *Aus dem Leben der sieben „niederungarischen Bergstädte“ im 14—17. Jahrhundert* (UJb 6: 1926, 39—80; irodalommal) és uő., *Namensverzeichnis und Zins der Bürger in der sieben untern Bergstädten des Oberlandes im Jahre 1542* (KI 5: 1932, 90—99; 6: 1933, 9—16, 48—59, 77—83, 114—119; 7: 1934, 22—25, 44—51, 88—92, 116—118; 8: 1935, 22—27). Barták, Julius, *Z dejín siedmych banských tniest na južnom Slovensku* (SMS 15: 1937, 239—259; a délszlovákiai hét bányaváros történetéből). Probszt, Günther, *Die niederungarischen Bergstädte. Persönlichkeiten und treibende Kräfte im Blüte und Verfall* (Zeitschrift für Ostforschung 1: 1952, 220—252), uő., *Der Beitrag der niederungarischen Bergstädte zur Türkenabwehr* (Südost-Forschungen VIII., 1954, 93—138), uő., *Die niederungarischen Bergstädte und ihr Schrifttum* (Zeitschrift für Ostforschung 5: 1956, 544—555; az idevágó irodalom ismertetése), uő., *Oberösterreicher in den niederungarischen Bergstädten* (Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs III., 1956, 173—195; Christoph Jörger és fiai működése, XVI. sz.). Paulinyi Oszkár, *A Garam-vidéki bányavárosok lakosságának száma a XVI. század derekán* (TSz 1: 1958, 351—378). Probszt, Günther, *Die alten 7 niederungarischen Bergstädte im Slowakischen Erzgeb-*

irge (Wien, 1960, Leobener Grüne Hefte 45) és uő., *Deutsches Kapital in den niederungarischen Bergstädten im Zeitalter des Frühkapitalismus* (Zeitschrift für Ostforschung, 1961, 1—25; XV—XVII. sz.). J. Vozár, *Statut stredoslovenských bankských miest z r. 1619* (Historické Študie VII., 1961; a bányavárosok statutuma 1619-ből). Paulinyi Oszkár, *Tulajdon és társadalom a Garam-vidéki bányavárosokban* (TSZ 5: 1962, 173—188). Križko, Pavel, *Z dejín bankských miest na Slovensku* (Bratislava, 1964; a szlovákiai bányavárosok történetéből, régebbi tanulmányok összegyűjtve, D. Lehotská kiadásában, életrajzi bevezetővel, bibliográfiával). Paulinyi, O(szkár), *Die Edelmetallproduktion der niederungarischen Bergstädte, besonders jene von Schemnitz, in der Mitte des 16. Jahrhunderts* (Nouvelles Études Historiques I., 1965, 181—196), és uő., *Die anfänglichen Formen des Unternehmens im Edelerzbergbau zur Zeit des Feudalismus* (AH 12: 1966, 25—57, 261—318).

Ugyancsak valaminő csoportot képezett a kárpátaljai kamarai mezővárosok közül az ún. öt máramarosi „koronaváros” (oppidum coronale): Huszt, Hosszumező, Máramarossziget, Técső, Visk is. A közös tételeket I. Máramarossziget és Técső alatt.

A romániai (erdélyi, bánsági) városi levéltárakat illetően az irodalomban hozzáférhető adatokon kívül azon szíves információkat is felhasználtuk, amelyeket Horváth Zoltán (1965) és Endrényi Ferenc (1966) kaptak a helyszínen, idevágó kérdésekre. Néhány régebbi, általánosabb jellegű tájékoztató tanulmány: Meltzl Oszkár, *Az erdélyi szászok ipara és kereskedelme a XIV. és XV. században* (Sz 1892, 633—657, 720—739; németül: Hermannstadt, 1893). Horváth Jenő, *Az erdélyi szász városok közgazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig* (Gyula, 1905) és németül uő., *Siebenbürgisch-sächsische Städtekultur im Mittelalter* (Pancsova, 1906). Jickeli, Otto Fritz, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung* (ASL, NF XXXIX. 1913 és kny.; ism. Kováts Ferenc, Sz 1913, 608—613) és uő., *Industrie und Handel der Siebenbürger Sachsen* (Hermannstadt, 1914). Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea* (Bucureşti, 1954). Milleker, Félix, *Geschichte der Städte und des Städtewesens im Banat* (Werschetz, 1924).

Az Ausztriához került városok levéltáiról újabb ismertető: Iványi Emma, *Családi, városi és mezővárosi levéltárak Burgenlandban* (LH 5: 1955, 3—4. sz. 372—380).

8. Községi levéltárak

Ha volna olyan kutatónk, aki azt hinné, hogy hazai községeink feudális kori történetét elsősorban a községek saját, külön levéltárainak anyaga alapján kell s lehet megírni, és aki ezért e fejezet tartalmához túlzott reményeket fűzne, azt mindjárt előljáróban ki kell ábrándítanunk. Először is a községek közül viszonylag csak elenyészően kevésnek maradt feudális kori iratanyaga, a legtöbbször semmi sem. Azután, ahol maradt valami, kevés kivétellel az is rendszerint csak néhány hézagos iratból vagy jegyzőkönyvféleségből áll, és ritkán tartalmaz érdelemes adatokat. Végül, de nem utolsó sorban pedig a megmaradt szétszórt, hiányos anyagról beszerezhető nyilvántartási adataink is hézagosak és egyenetlenek. Arra éppen ezért nem is vállalkozhatunk, hogy — mint a megyék vagy városok esetében — a feudális kori ország egész területén próbáljuk a községi levéltárak maradványait számba venni. Meg kellett elégednünk azzal, hogy az alábbiakban csupán azon községeket soroljuk fel, amelyek valamelyik mai magyarországi levéltárunkban szerepelnek külön, saját iratanyaggal vagy legalább arról készült másolatokkal, illetve filmekkel; még e szűkebb körben sem egészen egyenletesek és egyszintűek adataink. Irodalmat, néhány feudális kori, részben már forrásnak minősülő közlésen kívül szintén csak e meglevő iratokkal kapcsolatban idézünk. A községek történetével foglalkozó írásokat nem itt kell felsorolnunk, hanem az általános irodalom megfelelő szakaszában.

A kutató figyelmét azonban, ha így esetleg csaldódás érte volna, felhívhatjuk egyben arra is, hogy községeink történetére rendszerint sok adatot találhatnak viszont, ha nem a községek saját iratanyagában, annál inkább a megfelelő megyék és nagyobb (családi, egyházi, kamarai) uradalmak levéltáraiban. Az utóbbiak esetében ez elég kézenfekvő. De a megyei levéltárak ilyen vonatkozású anyaga is jelentős. Különösen fontosak e szempontból a feudális kori összeírások, paraszti instanciák, a Mária Terézia-kori úrbérrendezés anyaga (urbáriumok, 9 pontos jegyzőkönyvek), sőt a későbbi úrbéri perek is, amelyek ugyan már a polgári korszakban folytak le, de rendszerint visszamenőleg is nyújtanak használható adatokat.

Mai hazai levéltáraink nyilvántartásában az alábbi községek szerepelnek külön, saját iratanyaggal:

Abasár, 1808—1847 (Egri ÁL). Acsád, XVI. sz.—1949 (Szombathelyi ÁL; 1,30 fm.). Ágfalva, 1842— (Soproni ÁL). Alsóór-Őrsziget, nemesi községek, 1616—1848 (Szombathelyi ÁL; 0,05 fm.). Ambrózfalva, 1843—1848 (Szegedi ÁL). Apátfalva, 1756—1849 (Szegedi ÁL). Apostag, 1779— (Kecskeméti ÁL). Asszonyfa: Ráth Károly, *Asszonyfai okmánytár*, XIV—XVI. sz. (GyF 1: 1861, 15—49, 116—154; 63 oklevél). Bagamér, 1769—1950 (Debreceni ÁL; 1,75 fm.). Bányogyszovát (Rábaszovát), 1760—1950 (Soproni ÁL; 12,10 fm.). Baj, 1762—1848 (Esztergomi ÁL). Bajaszentistván, kurrensok jegyzőkönyve, 1832—1838 (Kecskeméti ÁL). Bajna, 1825— (Esztergomi ÁL). Balatonszabadi, 1800—1848 (Kaposvári ÁL). Báránd, 1817—1844 (Debreceni ÁL). Barbacs, 1760—1950 (Soproni ÁL; 5,50 fm.). Baté, 1769—1918 (Kaposvári ÁL; 0,05 fm.). Bátmonostor, 1838— (Kecskeméti ÁL). Bática, 1801—1847 (Kecskeméti ÁL). Bedegkér, 1767—1950 (Kaposvári ÁL; 7,80 fm.). Debreceni Bárány Ágoston, *Bege-Szent-György leirása* (Felső Magyar Országai Minerva, 1826, 816—823). Békésszentandrás, 1812—1848 (Gyulai ÁL). Boba, 1647—1950 (Szombathelyi ÁL; 4,30 fm.). Bodrogkisfalud, 1719—1839

(Sátoraljaújhelyi ÁL). Borgáta: Takács Lajos, *A borgátai községi alkalmazottak (kovácsok, éjjeli örök) szerződése*, 1840—1846 (NrK 3: 1958, 329—334). Budakeszi, 1786— (Pest és Nógrád megye ÁL). Budaörs, 1829— (uo.). Büdszentmihály, 1703— (Nyíregyházi ÁL). Csanádapáca, 1826—1848 (Szegedi ÁL). Csanádpalota, 1848— (Szegedi ÁL). Csécse, 1822 (Pest és Nógrád megye ÁL). Csér, XIX. sz. eleje (Soproni ÁL). Csömör, 1829— (Pest és Nógrád megye ÁL). Dasztifalu, 1827 (Soproni ÁL). Decs, 1783—1849 (Szekszárdi ÁL; 2,00 fm.). Dénesfa, 1828— (Soproni ÁL). Diósberény, 1770— (Szekszárdi ÁL). Doboz, 1823—1848 (Gyulai ÁL). Döbrököz, 1814— (Szekszárdi ÁL). Dömsöd, 1801— (Pest és Nógrád megye ÁL); 5 dömsödi török oklevél magyar fordítása Repiczky Jánostól (OSzKK, Quart. Hung. 448); közlés: Szilády Áron—Szilágyi Sándor, *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon* (I—II. Pest, 1 863, TMTE I/1—2.). Dunaalmás, XVI—XIX. sz. (Esztergomi ÁL; 0,20 fm.). Dunaszentbenedek, 1831—1848 (Kecskeméti ÁL). Dunaszentgyörgy, 1809—1810 (Szekszárdi ÁL; 0,01 fm.). Ebergöc, 1842 (Soproni ÁL). Érsekcsanád, 1832— (Kecskeméti ÁL). Farád, 1812— (Soproni ÁL). Felpéc, 1795—1848 (Győri ÁL). Felsőörs, 1758— (Veszprémi ÁL). Felsőpaty, 1815—1950 (Szombathelyi ÁL; 7.20 fm.). Fertőhöz, 1800— (Soproni ÁL). Fertőhomok, 1841 (Soproni ÁL). Fertőrákos, 1750—1948 (Soproni ÁL; 3,80 fm.). Földeák, 1770—1849 (Szegedi ÁL); vö. Vinczy Károlyné, *Földeák község levéltárának leltára 1838-ból* (LSz 16: 1966, 3. sz. 660—664). Földes, 1537—1949 (Debreceni ÁL; 7,00 fm.; filmen: 1703—1834, 170 felv., OL). Gerjen, 1843—1849 (Szekszárdi ÁL; 0,20 fm.). Gyalóka, 1843— (Soproni ÁL). Gyoma, 1770—1848 (Gyulai ÁL). Gyöng, (1836—1844; 0,05 fm.). Győrsziget, 1814—1848 (Győri ÁL.); vö. Rómer Flóris, *Győr-Szigeth 1592-ben* (GyF I. 1861, 278—280, urbárium). Győrvár, 1754—1949 (Szombathelyi ÁL; 2,75 fm.). Gyulaj, 1810—1847 (Szekszárdi ÁL; 0,30 fm.). Harka (Magyarfalva), 1783—1847 (Soproni ÁL). Harta, 1810—1811 (Kecskeméti ÁL). Hegykő, 1736— (Soproni ÁL). Hejőbába, protocollum, 1794—1800 (OSzKK, Fol. Hung. 1023). Hidegség, 1841 (Soproni ÁL). Hosszupályi, 1776—1848 (Debreceni ÁL). Högyész, 1796—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,03 fm.). Igrici, curialis község, 1774—1877 (Miskolci ÁL; 0,20 fm.). Istvánmegye megszűnt (Bajába olvadt) község, 1794—1848 (Kecskeméti ÁL; 0.20 fm.). Izmény, 1802—1849 (Szekszárdi ÁL; 0,05 fm.). Ják, 1745—1949 (Szombathelyi ÁL; 5,40 fm.). Jankovác-Jánoshalma, 1778—1842 (Kecskeméti ÁL; 0,25 fm.). Jászsalsószentgyörgy (1469—) 1729—1848 (Szolnoki ÁL; 1,80 fm.). Jászdózsa, (1413) 1739—1858 (Szolnoki ÁL; protocollum 1739-től maradt, az 1413-ig visszamenő adatok csak egy régi inventáriumban találhatóak: Közöséges öszve-írása Szabad Jászdósa községe irástárában lévő daraboknak, 1413—1846; az iratanyag nagyrésze elpusztult a 2. világháború végén). Jászfényszaru, 1786— (Szolnoki ÁL). Jászkóhalma, (1357) 1674—1950 (Szolnoki ÁL; hézagos községi iratok 1674-től, jegyzőkönyvek 1751-től, 1357-ig csak egy régi lajstrom megy vissza). Jásztelek, 1735— (Szolnoki ÁL). Kajászószentpéter, 1811—1848 (Szegedi ÁL). Kajdacs, 1843—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,10 fm.). Kalaznó, 1801—1833 (Szekszárdi ÁL; 0,05 fm.). Kállósemyén, bírói számadáskönyv, 1722—1756 (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza). Kaposhomok, 1790—1936 (Kaposvári ÁL). Kecel, 1783—1950 (Kecskeméti ÁL). Kenderes, 1813— (Szolnoki ÁL). Kercesliget, 1790—1936 (Kaposvári ÁL). Kétegyháza, 1811—1848 (Gyulai ÁL). Kéty, 1845—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,03 fm.). Kisdorog, 1811—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,20 fm.). Kiskörös, 1791—1845 (Kecskeméti ÁL; 0,50 fm.). Kiskunmajsa, 1742—1848 (Kecskeméti ÁL; 0,40 fm.). Kiskunszentmiklós, 1699— (Kecskeméti ÁL). Kismarja, 1606—1848 (Debreceni ÁL; filmen: 1606, 31 felv. OL); vö. Varga Gyula, *Kismarja. Egy szabad parasztközösség a feudalizmus bomlásának korszakában* (Szabó István, szerk., *Agrártörténeti tanulmányok*. Bp., 1960). Kisunyom, 1782—1949 (Szombathelyi ÁL; 4,30 fm.). Kocsola, 1799—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,60 fm.). Koppányszántó, 1847—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,01 fm.). Kovácsvágás, 1778—1940 (Sátoraljaújhelyi ÁL; 0,30 fm.). Kölesd, 1846—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,02 fm.). Körösladány, 1767—1848 (Gyulai ÁL). Kőszegszerdahely, 1760—1950 (Szombathelyi ÁL; 0,90 fm.). Kőtelek levéltárából közlés: *Szolnokmegye Kőtelek helységében ezen és Kürü község közti perben, a szomszéd községekből választott bíróság jegyzőkönyve*, 1634 (Budapesti Hírlap, 1857, 270). Kövegy, 1843— (Szegedi ÁL). Kövi (Gömör megye, Szlovákia), XVII—XVIII. sz., (Vö. Sz 1876, kiránd. 45; Z: A 80). Kustánszeg, 1800—1920 (Zalaegerszegi ÁL; 0,15 fm.). Lucsony, 1710—1848 (Győri ÁL). Madocsa, 1792—1849 (Szekszárdi ÁL; 0,08 fm.). Magyar-

csanád, 1757—1849 (Szegedi ÁL). Magyarkeresztur, 1847— (Soproni ÁL). Majos, 1780—1848 (Szekszárdi ÁL; 2,50 fm.). Mányok, 1355—1660 (Pécsi Egyetemi Könyvtár kéziratára; filmen: 50 felv. OL). Medina, 1796—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,03 fm.). Mélykut, 1789—1847 (Kecskeméti ÁL; 2,50 fm.). Mencshely, 1747— (Veszprémi ÁL). Mezőberény, 1730—1848 (Gyulai ÁL). Mezőkovácsháza (Szegedi ÁL); vö. Oltvai Ferenc, *Mezőkovácsháza telepítése és fejlődése*, 1814—1849 (Emlékkönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfordulójára. Mezőkovácsháza 1964) és uő., *Kiállítás Mezőkovácsháza község dokumentumaiból* (LSz 15: 1965, 3. sz. 135—138). Mihályi, 1713—1950 (Soproni ÁL; 1,00 fm.). Miklós, bírói számadáskönyv, 1800—1903 (Kaposvári ÁL). Mindszent, 1744— (Szentesi ÁL; vö. Balázs Péter, LH 7: 1957, 3—4. sz. 446—452). Miszla, 1847—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,05 fm.). Molnászeződ, 1817—1949 (Szombathelyi ÁL; 5,10 fm.). Monoszló, 1365—1677 (Zalaegerszegi ÁL; 0,20 fm.). Mór, 1818—1848 (Szegedi ÁL). Mórchida: Gyurikovits György, *Győr vármegyében fekvő Mórchida helységének ismertetése* (TGy 1829, II. 3—23; kézírata: OSzKK, Fol. Hung. 1256, 151—156; vö. GyF 1861, 259; II. 1863, 358—372; III. 1865, 31—54, 303). Mözs, 1734— (Szekszárdi ÁL). Nádaska, jegyzőkönyv, XVII—XVIII. sz. (OSzKK. Oct. Slav. 74). Nagybjom, számadási könyv, 1766—1855 (Kaposvári ÁL). Nagybóbróc (Bobrovec, Szlovákia; okleveleiről 5 felv., 1482—1569; OL). Nagycenk, 1818— (Soproni ÁL). Nagydorog, 1788—1789 (Szekszárdi ÁL; 0,01 fm.). Nagykörű, 1751— (Szolnoki ÁL). Nagyrákos, 1731—1950 (Szombathelyi ÁL; 5,40 fm.). Nagysáp, 1825—1848 (Esztergomi ÁL). Nemeshetés, 1724—1922 (Zalaegerszegi ÁL; 0,37 fm.). Nemesvid, 1815—1949 (Kaposvári ÁL; 0,67 fm.). Nógrádverőce: Krizsány János, *Tekéttetes nemes Nógrád vármegyében helyheztesített és a méltóságos váci püspökség uradalmához tartozó Verőcze helységének historiai, topographico-statisticai leirása* (TGy 1827, IX. 30—60). Nyergesújfalu, 1831— (Esztergomi ÁL). Ókécske (Tiszakécske), 1775—1848 (Kecskeméti ÁL). Operint, 1801—1885 (Szombathelyi ÁL; 0,40 fm.). Ordas, 1701—1847 (Kecskeméti ÁL). Orosháza, 1775—1848 (Gyulai ÁL; az 1820—1829, 1849. évi jegyzőkönyvekből 614 felv., OL). vö. B(alassa) P(ál), *Orosháza múltja és jelenének rövid vázlatja* (Arad, é.n. 1844, 23. l.; új kiadás: Orosháza, 1934); Veres József, *Orosháza. Történeti és statisztikai adatok alapján* (Orosháza, 1886). Szabó Ferenc, *Érdekes adatok egy orosházi iparosmester (Supkégel Mózes) családi feljegyzéseiben* (A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve, 1960. Orosháza, 1961) és uő., *Adatok az orosházi utcák és utcanevék történetéhez* (A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve, 1961—1962, Orosháza, 1963). Dénes György, *Orosháza község 1772. évi úrbéri szerződése* (A Szántó Kovács J. Múzeum Évkönyve, 1963—1964; Orosháza, 1965). Oroszlányi, 1800—1848 (Esztergomi ÁL). Osló, 1648—1878 (Soproni ÁL; 0,20 fm.). Öcsény, 1705—1835 (Szekszárdi ÁL; 0,20 fm.). Öcsöd, 1715—1848 (Gyulai ÁL); vö. Ágoston János, *Ötsödnek leirása* (TGy 1827, II. 15—23). Öttömös, 1836 (Szegedi ÁL). Páli, 1837—1847 (Soproni ÁL). Pecöl, 1787—1950 (Szombathelyi ÁL; 5,60 fm.). Pentele iratairól, 1734—1849 (Székesfehérvári ÁL) 30 felv., OL. — Pér, 1768—1848 (Győri ÁL). Petőháza, 1816 (Soproni ÁL). Pincehely, 1789—1837 (Szekszárdi ÁL; 0,05 fm.). Pinkamindszent, XVIII. sz.—1946 (Szombathelyi ÁL; 1,75 fm.). Pinnye, 1767—1847 (Soproni ÁL). Pitvaros, 1837—1849 (Szegedi ÁL); vö. Oltvai Ferenc, *Pitvaros telepítése és küzdelme az urbésítésért*, 1816—1849 (A Szántó Kovács J. Múzeum Évkönyve, 1963—1964, Orosháza, 1965, 19—72) és uő., *Kiállítás Pitvaroson* (LSz 16: 1966, 3. sz., 688—691). Pusztaszemes, 1787—1914 (Kaposvári ÁL). Rábacsanak, 1847— (Soproni ÁL). Rábapordány, 1834 (Soproni ÁL). Rábatamási, 1752— (Soproni ÁL). Rákoscseba, 1838— (Pest és Nógrád megye ÁL). Rákospalota 1804 (uo.). Ravazd, 1824 (Győri ÁL). Regöly, 1816—1823 (Szekszárdi ÁL; 0,05 fm.). Répceszemere, 1826— (Soproni ÁL). Révfalu, 1820—1848 (Győri ÁL). Röjtök-muzsaj, 1808— (Soproni ÁL). Sajókeresztur, 1783—1855 (Miskolci ÁL; 0,15 fm.). Sáp, 1692—1699 (Debreceni ÁL). Sáránd, 1700—1949 (Debreceni ÁL; 0,45 fm.). Sárszentlőrinc, 1847—1848 (Szekszárdi ÁL; 0,01 fm.). Sobor, 1810— (Soproni ÁL). Soltvadkert, 1823—1845 (Kecskeméti ÁL). Sopronbáza, 1801 (Soproni ÁL). Sükösd, 1778—1847 (Kecskeméti ÁL). Szárföld, 1836— (Soproni ÁL). Szentegyházassólófalva, XVI—XVII. sz. (volt Erdélyi Múzeum levéltára, RNA, KF: TL, Románia) és ugyanezen község iratai, XVII—XIX. sz. (OL, P 631; 0,25 fm.). Szentgál, 1720— (Veszprémi ÁL); vö. *Néhány szó a Veszprémmegyében kebeleztetett Szent-Gál helység jogos állásához* (Századunk, 1841, 17, 27). Szeremle, 1803—1847 (Kecskeméti ÁL).

Szóreg, 1845— (Szegedi ÁL). Tápiógyöngye, 1781— (Pest és Nógrád megye ÁL). Tass, 1801—1848 (Kecskeméti ÁL). Táská, portiók könyv, 1814 (Kaposvári ÁL). Tataháza, 1801—1825 (Kecskeméti ÁL). Téglás 1793 (Debreceni ÁL), ugyanezen község határjáró levele, 1812 (OSzKK, Fol. Lat. 3143, ff. 80—120). Tevel, 1786—1835 (Szekszárdi ÁL; 0,16 fm.). Tiszabüd, 1812— (Nyíregyházi ÁL). Tiszacsege, 1761— (Debreceni ÁL; az 1761—1868. évi jegyzőkönyvről 350 felv. OL). Tiszadob, 1739 (Nyíregyházi ÁL). Tiszaeszlár, 1779— (Miskolci ÁL). Tiszainoka, 1789— (Szolnoki ÁL; az 1791—1842. évi falukönyvszövegről 165 felv., OL). Tizsakürt levéltárának ma már nem szereplő, feudális kori anyagából közlések: H. L., *Adalékok hazánknak a török uralom alatti történetéhez. Szolnokmegyei Tisza-Kürth község levéltárából*, 1688 (Budapesti Hírlap, 1860, I. 15). Bolgár Emil, *Történelmi emlékek. Régi magyar oklevelek Tizsakürt levéltárából*, 1688—1732 (Magyar Ember Könyvtára III., 1863). Tizsapüspöki, 1506— (Szolnoki ÁL); vö. Kovacsóczy István, *Tisza-Püspöki és fiókhelyei helyrajzi, történeti és egyházi tekintetben* (Eger, 1869). Tizsaroff, 1785— (Szolnoki ÁL). Tizsaszöllös, 1771— (Szolnoki ÁL). Toponár, 1818 (Kaposvári ÁL). Tök, 1775 (Pest és Nógrád megye ÁL). Törökbálint, 1814— (uo.). Túra, 1805 (uo.). Udvard (adatok az esztergomi primási levéltárban): Podhradczky József, *Udvard primatialis helységnek eredetétől fogva közelebb időkig le-irt történetei* (TGy 1829, IV. 3—49). Ujiráz, 1775—1807 (Debreceni ÁL). Újszeged, 1796—1848 (Szegedi ÁL). Üllő, urbárium, 1705 (OSzKK, Fol. Lat. 1814, ff. 81—85). Vámosmikola, 1787— (Pest és Nógrád megye ÁL), ugyanezen községről az esztergomi érsekség tizedjegyzéke, 1625 (OSzKK, Fol. Hung. 208). Vári, 1512—XIX. sz. (OL; 2 oklevél, 1512—1517, DL.; 1573—XIX. sz.: P 697 volt 268; 0,56 fm.). Vásárosfalu, 1834— (Soproni ÁL). Végegyháza, 1841—1848 (Szegedi ÁL). Vértesszöllös, 1783—1848 (Esztergomi ÁL). Vésztő, 1805—1848 (Gyulai ÁL).